

## מזמור קיא

הַלְלוּ יְהוָה כְּוֹנֵנֵת הַמִּזְמוֹר לְחֻקֵּי אֲמוֹנֵת הָאֵל בְּלִבְכוֹת בְּאֲמוֹנֵת חֲדוּשׁ הַעוֹלָם  
 וּשְׁנוֹי הַמִּבְקִיעִים לְרִצּוֹנִי יְהוָה וְהַשְׁגַּחְתּוּ עָלַי עֵם מְנוּלָתוֹ כְּפָרֵם וּשְׂלֵא נִתְיָאֵשׁ מִן הַגְּאוּלָּה  
 לְסַבֵּת אוֹרֶךְ הַגְּלוּת כִּי רִאשִׁית אוֹהֲבֵיו הֵינִי וְאֵת אַחֲרוֹנִים אֲנַחֲנוּ. וְאִמִּי' (ב) אֹדֶה  
 ה' בְּכָל לַבַּב רִמּוֹ אֵל שְׁתֵּי הַלִּבְכוֹת יֵצֵר הַטּוֹב וְיֵצֵר הָרָע שֶׁאֵף הַכַּחוֹת הַגּוֹפְנוֹת  
 אֲנִי מִכְּנִיעַ לְעִבּוֹדֵת הָאֵל וּשְׂלֵא לְחַשְׁתֵּם בְּהֵם רַק כְּפִי צוֹרֵךְ הַחֲכָרְחִי לְהַעֲמִיד  
 הַכַּחוֹת הַנִּפְשִׁיּוֹת בְּתַכּוּנָתָם הַטּוֹבָה עַד שֶׁתִּגְעַע הַנֶּפֶשׁ לְשִׁלּוּמֹת. וְסוּד יִשְׂרָאֵל רִמּוֹ  
 אֵל הַפְּנוֹת הַמוֹשְׁכָלוֹת בְּמִצִּיאוֹת הָאֵל וְאַחֲדוֹת וְהַסְתַּלְקוֹת כֹּל גִּשְׁמִיּוֹת טַמְנוּ וְכֹל  
 רְכוּלֵי, וְסוּד עֲדָה רִמּוֹ אֵל הַדְּבָרִים הַנִּמְסָרִים הַנִּמְצָאִים דֶּרֶךְ קִבְלָה לְיַחֲדִידִים כְּאִשֶּׁר  
 לְכֹל שֶׁאֵר הַהֶמֶן כְּחֲדוּשׁ הַעוֹלָם וּשְׁנוֹי הַמִּבְקִיעִים וְאֲמוֹנֵת הַשְּׁגָתוֹ גִּמּוּל וְעוֹנֵשׁ. וְאִמִּי'  
 (ג) גְּדוּלִים מַעֲשֵׂי ה' כְּלוֹם' שֶׁאֵין בִּיד חֲכָמִי הַמַּחְקֵר לְהַשִּׁיג וּמִיָּם דְּרוֹשִׁים  
 הֵם לְכֹל הַפְּצִיחֵם רִ"ל נִדְרָשִׁים הֵם וְנִתְּנִים לְכֹל הַחֲפָצִים בְּהֵם וְהַפְּצִיחֵם יְתוּאֵר  
 כְּמוֹ מִזְקֵן זִקְנִים זִקְנִיהֶם וְהַעֲנִין שֶׁאֵעִ"פ שֶׁאֵין מוֹפֵת בְּאֲמוֹנָתָם אֵין מוֹפֵת גִּבֹּרָה  
 בַּהֲכַחֲשָׁתָם עַל שִׁינְחָה בְּמִבְעַ הַנִּמְנָעוֹת. (ד) וְהוֹד וְהוֹדָר פִּעְלֵי רִמּוֹ עַל בְּרִיאַת  
 הַגְּלָגָלִים וְצִדְקָתוֹ בְּהַגְּלוֹת הָאָרֶץ וְהַתִּישְׁבָּה<sup>1</sup> לְחֻקוֹת הַיָּם וְכַנְגֵּד טַבְעָם בְּמִאֵם'  
 הָאֵל וּרִצּוֹנוֹ וְעוֹסֶדֶת לְעַד כְּלוֹם' כְּשֶׁאֵר הַדְּבָרִים הַעוֹמְדִים עַל טַבְעָם כְּאִמְרוֹ גְּבוּל  
 שִׁמֵּת בֶּל יַעֲבֹרֵן בֶּל יִשׁוּבוּן לְכִסֵּת הָאָרֶץ (מז' קד). וְאִמִּי' (ד) זָכַר עֲשֵׂה  
 לְנֶפֶלְאוֹתָיו כְּלוֹם' שֶׁהַפְּלִיג בְּנִפְלְאוֹתָיו עַד שֶׁעֲשֵׂה בְּהֵם נִזְכָּרוֹת לְעוֹלָם לְרֹב גְּדֻלָּה  
 וְאִמִּי' חֲנוּן (148<sup>a</sup>) וְרַחוּם ה' עַד שֶׁחֲנִינִיתוֹ וְרַחֲמֵיו יִבְיֹאוּהוּ לְהִרְאוֹת כְּחוֹ בְּנִפְלְאוֹת.  
 (ה) וְטָרַף נִתָּן לִירִיאָיו רִמּוֹ עַל מֶה שֶׁהַמִּצִּיא לָהֶם חֶסֶם בִּירִידַת חֶסֶן וְיִזְכּוֹר  
 לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ בְּקִיּוֹם הָאוֹמָה כְּעִנִּין אִמְרוּ כְּאִשֶּׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים כֵּן יַעֲמֹד  
 זִרְעָם וּשְׁמָם (יִשַׁע' מו' כב) (ו) וְכֹחַ מַעֲשֵׂיו וְנִפְלְאוֹתָיו הַגִּיד לְעַם בִּיצִיאת  
 מִצְרַיִם וּמִלְחָמוֹתֵיהֶם בְּמִדְבַר לְתַת לָהֶם נַחֲלֹת גּוֹיִם כְּלוֹם' שֶׁעַל יָד הַנִּפְלְאוֹת  
 שֶׁרָאוּ וּשְׁמָעוּ נִסְגּוּ כֹל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיהֶם. (ז) וּמַעֲשֵׂי יָדָיו בְּתַת לָהֶם נַחֲלֹת  
 גּוֹיִים הֵיוּ אִמֵּת וּמִשְׁפָּט בְּרִשְׁעַת הַגּוֹיִים הָהֵם כִּי נִאֲמָרִים כֹּל פְּקוּדֵיו רִמּוֹ  
 חָנָה בְּפִקּוּדֵיו גִּזְרֹתָיו וְהֵם הַדְּבָרִים הַמְּקוּבָּלִים הַגְּנוּזִים בְּלֵב הַמֵּאֲמִין כְּעִנִּין הַחֲשַׁגְּחָה  
 וְגִמּוּל וְעוֹנֵשׁ וְהֵם (ח) מְסוּכִים רִ"ל קְבוּעִים בְּלֵב הַמֵּאֲמִינִים בְּלֹא שׁוֹם הַתְּמוֹטְמוֹת  
 וְהַמַּקְדָּה לְעַד לְעוֹלָם כִּי כוֹלֵם עֲשׂוּיִים בְּאִמֵּת וְיִשְׂרָאֵל. וְכִסּוֹף דְּבָרָיו רִמּוֹ עַל  
 הַגְּאוּלָּה שֶׁאֵין לְהַתִּיאֵשׁ מִמֶּנָּה (ט) וּשְׁלָח וְצִוָּה עֵבֶר בְּמִקּוֹם עֵתִיד כְּלוֹם' שִׁימֹשֶׁךְ  
 מִזֶּה שֶׁהָאֵל יַעֲשֵׂה נִפְלְאוֹת עִסְנוּ וְשׁוּלַח לָנוּ פְּדוּת מִכָּל גְּלוּת וְצָרָה כְּאִשֶּׁר עֲשֵׂה  
 לָנוּ מִצִּוָּה לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ אֲתָנוּ בְּלֹא הַפְּסֵק וְאוּ יִהְיֶה שְׁמוֹ קְדוֹשׁ וְנוֹרָא  
 רִ"ל בְּפִי הַכֹּל כְּעִנִּין וְהִיא ה' לְמַלְךְ. וְלִהְיוֹת עַל זֹאת הָאֲמוֹנָה וּשְׂלֵא לְלַכֵּת אַחֵר

המתנגדים שלא יאמינו רק מה שיחייב העיון וההקשח המופתי אמ' שתחלת החכמה ועיקרה הוא<sup>1</sup> (י) יראת ה' ר"ל שמירת דרכי התורה ומצותיה ופנותיה ויסודותיה וזה יחשב שכל טוב לכל עושיהם ומקיימיהם ואז תעלה נפשו במעלות החשועה הנצחית ותהיה עומדת לעד. זה ביאור המזמור ולמעלת הדברים הנכללים בו [נעשה] באלפ"א ביתא שתי אותיות בכל פסוק שבו לכל שני הפסוקים האחרונים שבאו בו שלש אותיות בכל אח' מהם לאריכותם.

## מזמור קיב

גם זה המזמור בנוי על אלפא ביתא שתי אותיות בכל פסוק שבו חוץ משני הפסוקים האחרונים שיש בהם שלש אותיות בכל אחד מהם לאריכותם והוא נאמ' באזהרה על קיום התורה ומצותיה ומצוץ האדם בדרכיו ומדותיו (148b) ומבטיחו בזה הצלחה אמיתית ובפרט ידבר על מדת הצדקה שאמר על זה (6) אשרי איש ירא את ה' ר"ל שמשוה יראת האל כנגדו חסיד ומתוך כך יזהר מכל חטא ופשע וזו היא אזהרה על המנעו מעשות הדברים המוזהרים מעשותם ובמצותיו חפץ מאד כלום' חפץ לעשותם בכוננת מעלה וזהו הערה על התמדת עשיית הדברים שמצוה לעשותם וכוה יצליח הוא ובניו אחריו להמשכם אחריהם באחיזת דרכיו<sup>2</sup> והוא ענין (כ) גבור בארץ יחיה זרעו כדרך גבורי כח עושי דברו (מזמ' קג) או הבטיחו על שליטות חכה והכריאות או גבור בא לרוב חנין כי לפעמים תאמר גבורה על רבוי הדבר כמו והמים גברו וכמו שביארנו בפתיחה ואמ' דור ישרים<sup>3</sup> יבורך כלום' אחר שהם נמשכים אחריו ואוחזין דרכיו<sup>4</sup> יבורכו בכל מיני ברכה והצלחה ומתן שיהיה (ג) הון ועושר בביתו ושיעשה מהם צדקה עומדת לו לעד בזה ובבא. (ד) זרח פועל יוצא ועבר במקום עתיד כלום' שהאל יוריה לישירים בחשך ר"ל בעת הצרה הכללית אור ר"ל רוח והצלחה להנצל מצרות העולם וזה מצד רחמיו עליו ומצד יושר משפטי ית' והוא אמרו חנון ורחום וצדיק כלום' אותו שהוא חנון ורחום וצדיק יוריה אור בחשך לישירים. ובדרש פירשוהו בודד כלום' שהקביה בעצמו נעשה להם אור כענין ח' אורי וישעי (מזמ' כז) ונכון הוא. ומצד שמציע הדברים מדה נכבדת ומעלה בכל המדות אמ' (ה) טוב איש חונן ומלוח ר"ל חונן דלים ומלוח להם ובלבד שיכלכל דבריו ר"ל עניניו והנהגותיו כמשפט וכדרך מסוצעת, לא שישאר הוא עני. ומה שאמר פזר נתן לאביונים פי' בפזור חנה והנה מעט מעט להרבות להיטיב הכל כפי שיוכל לא שיפזר מסונו במתנות גדולות ובהתמדה עד שישאר הוא עני ומאמ' החכם הנותן אלף פרומות לאלף עניים או באלף פעמים יותר נדיב מהנותן אלף

(1) בכי הוא ועיקרא ונקודות על הוא לסימן שהסופר יעה. (2) בכי

דרכיהם. (3) בכי רשעים! (4) בכי דרכיהם.

זחובים לאדם אחד או פעם אחת שזהו יעוררהו (149a) הנדיבות פעם אחר פעם וזה פעם אחת בכל ימיו ולכן אמר שבזאת ההנהגה (י) לא ימוט לעולם בממונו ויהיה לזכר עולם מצד מעשיו וזכר עולם רומז בזה וכבא. משמעות רעה הבאה בדרך כלל או דרך פרט מצד מקנאיו החורשים עליו רעה לא יירא כי נכון לבו ובטוח בה. וכפל הענין ואמ' (ח) סמוך לבו כלום' נשען ונמסך באל עד אשר יראה נקמתו בצריו המתנכלים עליו ומלת עד הנה בדרך כי לא מעוכך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך כמו שביארנו הרבה פעמים שאחר שיראה בצריו כיש שיהיה בטוח לבו. (ט) פזר נתן לאביונים על הדרך שהזכרנו. צדקתו עומדת לעד וקרנו ומחזהו ותקפו תרום בכבוד (י) וחרשע יראה ויכעס עצמו מצד קנאתו ושניו יחרוק כי כן דרך הכועס שיקפוץ שורות השנים זו בזו בחזק דרך כעס. ונמס כלום' כשלא יוכל להפיק רצונו ימס מדאגתו ותקותו תאכזר עליו ותלך כרוח יכלו כעשן ימיו ושנותיו באנחה והצדיק ישמח בה בקדוש ישר' יתהלל.

### מזמור קיג

כוונת זה המזמור ייחוד האל והתבונן כי הוא בהשגחתו משפיל אף מרום ושכל הצלחת האדם בא' סאתו הן שרמו בו דוד על הצלחת האומה בזמן שעבר ביציאת מצרים הן שרמו בו על הצלחה (1) העתידה בזמן הגאולה. אמ' תחלה אתם (ב) עבדי (2) ה' ר"ל החכמים השרידים אשר ה' קורא הללו את שם ה' לא שתעברו לצבא השמים. ואחר שהזכיר שם ה' הזכירו לתהלה (ג) יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם כאדם שאמ' הללו שם ה' שיתברך שמו מעתה ועד עולם ומסוף העולם ועד סופו והוא (ג) ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה' הכל מכלל התהלה. ואח"כ אמ' (ד) רם על כל גוים ה' נראה לי שהוא חסר וזה שהוא כיון ליהר שם האל ולדבר כנגד הסכלים העובדים לצבא השמים ולכן אמ' רם על כל גוים ור"ל על כל אלים שהגוים עובדים (149b) שהם צבא השמים והאל גבוה מעל גבוה הענין באמרו על השמים כבודו. ואח"כ רמז על השגחתו בחתונות ואמ' מי כה' אל קינו המגביהי לשבת ר"ל שגבוה על כל גבוהים להיות נצחיותו אמתו סבלי ראש וסוף ועם כל זה משפילי לראות ר"ל שמשפיע השגחתו על השמים וגם על הארץ. ואח"כ רמז על חיותו גומל למוכים כפרי מעלליהם ואמ' שהוא (ז) מקים הדל מעפר דלותו ומרים אביון מאשפות קניז (ח) ולהושיבו עם נדיבים ר"ל נכבדים ולהפליג במעלה אמ' עם נדיבי עמו ר"ל שהם הנכבדים שבכלם ורמז אל הצלחת עצמו או להצלחת האומה

אשר מימי קדם או להצלחה העתידה ומלת (ט) עקרת באה במוכרת כמו עקרה וקרא האומה כולה עקרה ע"ד רני עקרה (ישע' נד) ואמ' שיושיבנה בבית כלום' שירכה זרעה עד שיתישב הכית מהם ותקרא אז אם חבנים שמה.

### מזמור קיד

מצד שכיון במזמור שלפניו להודיע ייחוד האל והשגחתו בתחתונים והיותו גומל למוכים כיון בזה להודיע יכלתו בשנוי הטבעים וספר הענין ביציאת מצרים ואמ' (ה) בצאת ישר' מסצרים בית יעקב מעם לוטז ר"ל עם מדבר בלשון אחרת לא בלשון עברי'. (ז) חיתה יהודה לקדשו ר"ל לחלק להיותו לראש על שאר השבטים כי מעת צאתם מסצרים נתנה המעלה ליהודה כמו שתראה בדגלים נוסע בראשונה וגם בים נכנס שבט יהודה תחלה כמו שחז"ל קפץ נחשון<sup>(1)</sup> וכן במלחמות יהודה יעלה בתחלה וכן בנבואת יעקב נתייער לו המלוכה לא יסור שבט מיהודה. וישראל היה מסשלותיו ר"ל היה כממשלת האל שיצאו משעבוד מצרים ומים הראשונה שבטמשלותיו בפתח במקום סגל שלא כמנהג. ואמ' חים ראח ויגם ר"ל שנבקע לפניחם ואמ' כן דרך משל כאלו פחד חים וגם מפניו וכן ענין הירדן יסוב לאחור בימי יחושע. ורקידת (150a) ההרים והגבעות רומז למה שכתוב ויחד כל החר מאד וגו' (שמות יט יח) וגבעה וחר שסות נרדפים אלא שהגבעה אינה גבוהה כל כך ולא מחודדת בראשה כחר. או רמו ברקידת ההרים והגבעות כענין יבקע צורים במדבר (מזמ' עח טו) והוא שחרבה פעמים חכה צור ויזובו מים (שם כ) כמו שאמ' בסוף ההופכי הצור אגם מים. ולהודיע שלא היה זה דרך מקרה רק ברצון האל אמ' דרך שאלת לדעת התשובה והמקנה (ה) מה לך חים עד שבאה התשובה בכלם (י) מלפני ארון חולי ארץ וחולי צווי במקום עתיד כמו תחולי כלום' מה שאת נרתעת<sup>(2)</sup> בנוס חים ותסוב חירדן אחר ורקידת ההרים והגבעות אינו אלא שאת נרתעת מלפני האל וכוח המפיק תשובה על הכל כי הארץ כוללת ים וירדן והרים וגבעות. וי"מ<sup>(3)</sup> חולי מקור בכנוי מדבר בערו כלום' חולי ופחרי מסני אני הארץ אינו אלא מיוחד האל וברצונו ויכלתו שהוא יכול לעשות כרצונו ולשנות הטבעים פעם להפוך חים ליבשה כמו שהזכיר מים וירדן ופעם להפוך המלע לאגם מים וחלמיש למעין. (ח) וחלמיש כמו מלע ולמעינו הוא' נוספת.

### מזמור קטו

זה המזמור נאמ' על צרת הגלות בשעבוד המלכיות והוא ראוי על כל צרת וצרה והוא שרכותי' נחלקו בו מהם אומרים שמשח וישראל אמרוהו כשעה שירדו (1) קפץ נחשון תחלה אמר ר' יהודה (בר אלעאי) מכילתא בשלה על פסוק ויבואו ביי וכן בספ' סופה לו עי'א ובמ' שו"פ ריש מזמ' עו. (2) בכ"פ עמ"ס נרדעת ואולי הוא מים במקום נרערת. (3) רד"ק.

לים ומתם שאמרו שחנניה מישאל ועזריה אמרוהו על כבשן האש ומתם שאומרים  
 שישר' אמרוהו בשעת שקמד עליהם חסן הרשע<sup>(1)</sup> ומים לפי הפשט וענינו אמרו על  
 צרת חגלות והתפלל לאל שיושיענו מצרינו ויפדנו מכית עבדותנו ואם אין אנחנו  
 ראויים לכך כאבותינו ואמ' על זה (6) לא לנו כלום' לא בעבורנו ורק שתתן  
 כבוד לשםך כמו שיאמ' בסמוך למה יאמרו הגוים. על חסדך על  
 אמתך חסד ואו כלום' על חסדך ועל אמתך וכמו שמש ירח עמר וזולה (חבק'  
 ג יא) והענין שתרחם עלינו ותעמידנו על חסדך אם חטאנו לך ועל אמתך שאנחנו  
 עמך ונחלתך החמיוקים בתורתך. וחזר לענין (105b) אמרו כי לשםך תן  
 כבוד ואמ' (כ) למה יאמרו הגוים כשיראו אותנו נטמעים ביניהם איה  
 אלהיהם כלום' (שהם טוענים עלינו על שאנו טועמים מבזים את אלהיהם)<sup>(2)</sup>  
 שאינם מאמינים בנפרדים רק בגלגלים וצבא השמים המורגשים להם ואומרים  
 עלינו איה אלהיהם שאינו מורגש כמאמ' מי ה' וגו' לא ידעתי את ה' (שמות ה  
 ב) והם לא ידעו (ג) שאלהינו בשמים ר"ל מושל בשמים ובכל אשר במ  
 בעליונים ובתחתונים (ד) וכל אשר חפץ עשה. וקרא אלילים בשם עצבים  
 דרך כנוי כלום' שהם שמחים בהם או שהם עצבים לבוטים בהם כלום' שתוחלתם  
 נכזבה. ואמ' כסף וזהב רומז על הצורות הנעשות להם לרמיון הכוכב או  
 המזל שהם עובדים וגם החמון לפתיחותם עובדים אותם הצלמים בעצמם. (ה) ופה  
 להם ועינים להם פי' צורת פה וצורת עין וכן בשאר (ו) ואף פי' חוטם  
 (ז) וימישון מענין משוש ולא יהגו כפל ענין עם ולא ידברו אלא  
 שהחניה נאמרת אפי' במה שאינו דבור חתוך אלא קול בעלמא יוצא מן הגרון  
 כמו מהגה כיונה (ישע' לח יד). ואמ' דרך תפלה (ח) כמוהם יהיו עושיהם  
 כלום' שלא יהיה בהם רוח וכן כל הכוונה בהם. (ט) ישר' במה בה' ולא  
 באותם האלילים כי עורם ומגנם של אבותי' הוא חיה לעולם. (י) ובית אהרן  
 רומז על הכהנים והלויים. (יא) ויראי ה' החכמים השירידים אשר ה' קורא  
 ותזכירם בשלוש כתות חלוקות. הראשונה חסון העם והשנייה השבט המיוחד לתורה  
 כדכתיב יורו משפטך (דברים לג י) והשלישית החכמים להודיע כי הבטחון לכל  
 כת כפי הראוי לה. ויראי ה' רומז על יראתם אותו בבחינת שמו והוא האהבה  
 ע"ד שנאמ' בעקידה עתה ידעתי כי ירא אלי' אתה וכן בפנחם ואתנם לו טורא  
 ויראני (מלאכי ב ה). וי"ם יראי ה' אשר בכל עם ורומז על חסירי האמות.  
 ואמ' (יג) ה' זכרנו כלום' ובוה העמדו בטוחים שח' שזכרנו מעולם ולא נשנו<sup>(3)</sup>  
 הוא יברך את הכל יברך את בית ישראל ואת בית אהרן ויראי ה' קטנים עם

(1) פסחים ק"ו ע"א. (2) דברים אלו שהסגרתי קשי חבנה ואולי צ"ל שהם טוענים

עלינו על שאנו מבזים את אלהיהם. כמו שאמר המחבר למעלה מומור לה פסוק יג (ויש 50a).

(3) פי' שבה אותנו.

גדולים ואז (יד) יוסף ה' עליכם ועל בניכם. ואמ' דרך (152a) תפלה (טו) ברוכים אתם לה' עושה שמים וארץ כלום' שחיה הצלחתכם לעבודת האל כמו שפי' למעלה באמרו וברוך אברהם לאל עליון והכוונה לה' אשר חדש את העולם ועשה שמים וארץ. (טו) השמים שמים לה' כי כל התעסקות האדם ובחינתו בהם הוא לה' לבחינת סדרי המציאות עד שיודע מהם מציאותו ית' והארץ נתן לבני אדם להיות בחירתם עליה אם יתעסקו בה לעפריות לבד וימותו עליה שם תהא קבורתכם, או לא ישחמשו בה רק בהכרחיות ויתנו לב לעלות במעלה העולה בית אל ויצאו ממנה לחיי עולם. וקרא הראשונים מתיים ועליהם אמ' (יז) לא הסתים יהללו יה רק תאכר נפשם במות גופם ותלך לחרפת לדראון עולם ולא כל יורדי דומה ר"ל חקבר ורומז על הרשעים אשר כל אחריתם<sup>1</sup> לקברות יוכלו פי' גיהנם. (יח) ואנחנו שאנו מן הכת האחרת המצלחת נברך יה מעתה ועד עולם ר"ל לעולמי עד בחיי הנפש הנצחית.

### מזמור קטז

אהבתי וגו', זה המזמור אמרו דוד על צרותיו בכרחו חנה והנה מפני יראת שאל והסתכלים עליו וכאשר הציל אותו אלקי' מכלם אמ' זה המזמור מוסף על שירתו הידועה ואמ' (6) אהבתי כי ישמע וגו' והוא הפוך כלום' אהבתי את ה' כי שמע קול תחנוני וישמע עתיד במקום עבר<sup>2</sup> ומלת תחנוני חסר ואז כלום' קולי ותחנוני. (3) כי הטה אזנו לשמוע בקול תפילתי. ובימי אקרא כלום' לא פעם אחת בלבד אבל בכל עתותי ובכל רגע. ובכל הימים שהייתי קורא (2) אפפוני ר"ל הקיפוני חבלי מות ר"ל חבלים וצירים קשים כחבלי מות וכן מצרי שאול ר"ל דחקות הסות כי שאול הוא חקבר וכן אמצא חסיר צרה ויגון ובכל עת הצרה (7) אקרא בשם ה' ואצעק אליו אנא ה' מלטה נפשי ר"ל גופי מן הצרות המטריות אותו<sup>3</sup> תתעסק נפשו בעבודת האל ותמלט משחיתות הגוף. ומלת אנה בה"א ונמצאו מהם שתיים<sup>4</sup> [חנה ובתנ"ך] (152b) ששה כדרך זה וקריאתו מלעיל כאלו טעמו בא"ף מפני שהאלף קסוצה. (5) חנון ה' וצדיק כלום' לכן אני מתפלל וכן ואלחינו מרחם וכן (1) שומר הפתאים שאין להם תחבולה בהצלחת עצמם ואלף בפתאים נחה והיור נעה ודלותי קריאתו מלרע פי' שהייתי דל ועני והוא יושע די ר"ל יושיעני ואמ' (1) שובי נפשי לסנוחייכי כלום' בטחי בו ששיבך

(1) בכ"י אחרתם. (2) בכ"י עבר במקום עתיד. (3) אולי צריך להוסיף

מלת אלא. (4) המוסגר הוספתי כי שנים נמצאים חנה (בפסוק זה ובפס' מז) וששה

בכל תניך וכן נמטר כאן ו' כתיבין הא בלישן בקשה.

למנוחייכי כי הוא בחדו יגמול אותך וגמל עבר במקום עתיד וכבר ביארנו כי מלת גמול כשתאמ' בלא מדת תשלום האמ' גם על המתחיל בחדר כי גמל עלי (מזמ' יג ו) אם גומלים אחם עלי<sup>1</sup> (יואל ד ד). ושם כמדבר לאל (ח) כי חלצת כלום' החקורתי לומר כן כי הרבה פעמים במחתי בך ולא נכזבה תוחלתי אבל חלצת נפשי ממות ועיני מרמקה ורגלי מרחי וכישועתך אני בושח (ט) שאתהלך לפני ה' בארצות חחיים לעולם חבא כי ארץ תאמר לפעמים על עולם חבא כאמרו לעולם יירשו ארץ (ישע' ס כא). או רומז על ארץ ישראל והכל כוונת אחת כי ארץ חחיים למעלה יושביה. ואמ' (י) האמנתי כי אדבר כלום' כשהייתי מדבר דברים כעצמי לעורר נפשי בכטחון באל לא היה דבור חפה לבד אלא שהאמנתי כן בתוך לבי אמונה חזקה עד שאני עניתי מאד כלום' נכנעתי מאד לרוב צרותי תכלית החכמה וכן שהייתי נחפו לברוח הנה וחנה לרוב פחדי וכל רוב שהייתי נכנע ונחפו עד שכל אדם מקוה ומיחל מיתתי והשפילתי חייתי בושח יותר באל והייתי אומר שכל אדם המתנכל עלי חכוב מחשבתי ותוחלתי ויחטא בכוונתי ומה שאמ' במזמור <sup>2</sup>) (בך ה' חסיתי) ואני אמרתי בחפזי נגרותי סנגר עיניך כי כן דרך מי שהוא בצרה עומד נכרך ופוסח והמאמין גומר במחשבתו לבטוח באל ית'<sup>3</sup>). ואמ' (יב) מה אשיב כלום' הנה יצא משפט תוחלתי לאור ויפק במחוני רצון האל והצילני ה' מכף כל אויבי והציליני במלכותי<sup>4</sup>) ועל כן מה גמול או מה מנחה אשיב לה' על כל תגמוליו אשר עלי כלום' (153a) על כל החסדים אשר גמלני — ותגמולוהי כמו תגמוליו מלשון תרגום כמו ידוהי עלוהי — אין בידי רק ההוצאה לשי'. וכום ר"ל חלק כמו סנת כוסי וחלקי (לעיל מ' טז) כלום' בצרתי הייתי קורא בשם ה' גם כן אקרא לחודות לו ולברכו וכן הנדדים שהייתי נודר בעת צרותי (יד) אשלם. ונגדה החא נוספת או היא במקום למד בתחלת המלה ומלת נא הפוכה ראויה להתחבר עם אשלם ולמד שבמלת לכל נוספת כמו הרנו לאבנר והענין נדרי לה' אשלם נא ר"ל עתה נגר עמו כי יקרה נפשי בעיניו לשמרת מן המות כאשר (טו) יקר בעיניו מחסית את חסידיו. והמותה בתוספת ה"א כמו המות וכן אמא ג"כ כתוב בח"א. ואחר שזכר היות נפשו אצל השם כאשר החסידים הוא מזכיר מות החסידים יקר בעיניו וכן שיקרה כדברי חוראתם תפלה בקצור ואמ' (טו) אנת ה' כלום' להיותי<sup>5</sup>) יקר בעיניך כי אני עבדך ר"ל דבק בעבודתך ובן אמתך כלום'

(1) בכי לי. (2) ציל במי לא פסוק כג. (3) נ"ב האמנתי כי אדבר אני עניתי וכו' מעמו כאשר אדבר ואזכור שאני היה לי עוני עד מאד (ושיחו) [ושיחו] לי תלאות רבות עד שאמרתי בעת חפזי כל האדם המבשר לי טובה כזוב ולא הייתי מוצא תחבולה להנצל כי לא הייתי יודע מה תשובה אשיב לשם על כל חסדיו וחשבותי שלא נשאר לי שום זכות, עם כל אלה התלאות השם עזרני והוציאני מהם אני מאמין בו אמונה גמורה בשם ונופח בו ואין לי פחד משום דבר. (4) בכי מלכותו. (5) בכי להיותו.

לא כעבר חלקו מן השוק שלא נתגדל בעבודת הארון רמז לחיות<sup>(1)</sup> חכנתו בכך מבטן אמו. ושכ לדברי חודאתו ואמ' פתחת למוסרי והוא כמו ממאסרי או הוא לשון עול וקרא חצרות הגדולות מוסרים כי הם לבעליהם כמאמר חזק. ואמ' (יז) לך אזכח זבח תודה על הנמים והנפלאות שעשית לי ובשם ה' אקרא להודות לפניו ולברכו ואשלם עתה גברי נגד כל עמו בחצרות בית ה' והוא בתוך ירושלם. ויש ספרים שבבאן הוא סוף המזמור ושני פסוקים הנשארים והם (יח) הללו את ה' כל גוים וגו' כי גבר עלינו חסדו הם מזמור אחר ופירשו בו שהוא נאמ' לימות המשיח שיחפכו כל העמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' וכן (יט) כי גבר עלינו חסדו להוציאנו מתחת ידם ומתחת סבלותם. ואמת ה' על ייעודי הנביאים בהבטחת הגאולה. ומפרים אלו נמצא בהם מזמור לא לנו מחובר עם מזמור בצאת ישר' ושניהם מזמור אחד ובספרים שלנו נמצא לא לנו עד אחבתי מזמור אחד (כפני)<sup>(2)</sup> (153b) ושני פסוקים אלו סוף מזמור אחבתי. ומי' פי' ג'כ הבטחה על ימות המשיח כלום' שכמו שהוציאני מאפלה לאורה בתחלת המלכות כן תהיה בימות המשיח להפוך אל עמים שפה ברורה.

### מזמור קיז

(6) חודו לה' וגו' ארכעה פסוקים אלו מזמור אחד אמרם דוד על עצמו כמודיע לעם שכלם ראויים להודות לה' על מלכותו ואמ' תחלה דרך כלל חודו לה' ואח'כ פרט בחלקי ישר' ובית אהרן ויראי ה' (ז) ישר אל שהיה דוד יוצא ובא לפניו ונלחם מלחמותיהם כאמרם עליו גם מתחיל גם משלשום בחיות שאול מושל עלינו אחת חיות המוציא והמביא (שיב ה ב)<sup>(3)</sup> (ג) ובית אהרן רמז להוראתכם על ששאלו חרז נוב עיר חכמים, (ד) ויראי ה' לחיותכם בהשקט ובבטחה פנויים להתעסק בעבודת האל וכן שהיה מקרבם ומכבדם ומנשאם מאד כאומרו חבר אני לכל אשר ייראוך (מזמור אשרי ת'ד אות ה) כלום' שאיני כמלך עליהם אלא כאח וכרע וחבר ולעולם חסדו רוסו על קיום מלכותו כמו שמת' לעד כסאו (ע' מזמור פט ד). וי'ם המזמור על ימות המשיח והודו לה' דרך כלל על כל האומות על ששייבם מעון וישר אל על צאתם מצרת הגלות ובית אהרן בשוכם כהנים לעבודתם ולויים לשירים ולזמרים ויראי ה' על שמרדות צרותיהם בגלות היו מונקות שלימותם ואז יגיע עת דורים לרעת את ה' ולדבק בו.

### מזמור קיח

(6) מן המצר קראתי יה וגו'. זה המזמור י'ם אותו על דוד על שהוציאו מצרה לרוחה ונתנו לראש פנה למלך על ישראל. וי'ם

(1) בכי לחיותו. (2) בפני מיותר. (3) שם בזה"ל גם אתפול גם שלשום בחיות שאול מלך וגו' ובדח"א יא כ גם חסול גם שלשום גם בחיות שאול מלך וגו'.



אותו על ענין המשיח ונאם' בלשון יחיד על כלל העם ורברי המזמור נמשכים יפה לשניהם יפרשם חקורא כרצונו כפי שפע לשונו. (ה) מן המצר, מצר הוא שם מפקלי הכפל מלשון צוררים הם לכם (במ' כר יח). [וכרבים] מצרים ובכסמיכות מצרי שאול מצאוני בפלם מי שם ממדיה (איוב לח ח) ופי' מחוך המצוק קראתי וענני ליתנני במרחב יה. אם על (1548) דוד יאם' מן המצר על שהיה במערות ואם על ישראל יאם' מצר על מצוק הגלות וצאתם מצרותם לרוחה ומאפלתם לאורה גדולה ויאם' (כ) ה' לי לא אירא כלום' ח' עמי ולקדתי לא אירא עוד משום אדם כי מה יעשה לי אדם אחרי שהוא עמי. וכן (ג) ח' לי בעוזרי ר"ל עם עוזרי ואחר שכן אני אראה נקמתי בשונאי כדרך וחכמ עיני בשורי (לעיל מ' צב). (ד) וטוב לחסות בה' מבטות באדם פירשו בו שהחסית מונחת על ההסתופף וההסתר תחת הכנפים כאמרו בצל כנפיק יחסין (מו' לו ח) והכסתון מונח על סמך חזק והשענות גדול באהבה מתמדת ואם' שהחסיה באל טובה מהכסתון הנמור באדם כ"ש הכסתון באל ית'. (ה) ונדיבים ר"ל שרים ונכבדים והוא כפל ענין. (ו) כל גוים סבכוני אם על הגלות רובו על מלחמת גוג ומגוג ואם על דוד רובו על הנלחמים עליו מפה ומפה ואמר שבעת שהיו סובבים אותו היה בוסת בה'. כי אמילם ר"ל שאכריתם והיה ראוי להיות אמילם בצרי. (ז) ומכוני גם סבכוני ענין אחר והכפל לחזק הענין. ואם' הם (ח) סכוני כדבורים ודועכו ר"ל כבו לשעתם כאשר קוצים שהוא ככת מהרה ולא יעשה ממנו גחלים ודועכו מבנין פועל ובא תחולם במקום שורק כדרך כי גורשו ממצרים (שמות יב לט) והוא מענין ירדך נירו (משלי כ כ). ואם' כמדבר אל<sup>1</sup> האויב (ט) דחה רחיתיני לנפול וה' עזרני שלא נפלתי. (י) עזי וזמרת יה יים שהי'ד שבמלת עזי יתרה וזמרת סמוך וכן העז סמוך ושניהם סמוכים אל ית כלום' עז וזמרת יה היה לי לישועה ומלת ויהי במקום היה כדרך ואשר לא שם לבו ויעזוב את עבדיו (שמות ט כא) והיה לו לכתוב עזב. וזמרת לשון עלוי והפלגה כמו זמרת הארץ (בראש' סג יא) ובלעז נובלי דחוב<sup>2</sup> ואע"פ שמלת וזמרת נקודה קמץ ואין דרך מלה סמוכה להקמץ, מצאנו כמותו מנת המלך (רה"ב לא ג). ויים וזמרת חסר יו"ד כלום' עזי וזמרת יה וי'ד של עזי משתמשת לשניהם כלום' עזי וזמרת יה הוא האל וכמותו אשר נתן ח' [חיוס] ביד (ש"א כו כג) שהוא כמו ביד ור"ל עזי שאבטת בו וזמרתו שאומר לפניו היה לי לישועה (154b) ואז נמצא (יא) קול רנה וישועה באהלי צדיקים שמזמרים לפני האל ומודים שמאתו היה כן וימין ה' עושה חיל וכן היא (יכ) רוססה להחגבר על הכל וכפל ימין

(1) בכ"י על. (2) נראה שהוא nobile de huv (הנכח מן ענבים) וחוב כמו

ה' לחזוק. ואמ' (יג) לא אמות כלום' אפי' שלא היה ביניכם דן דיני למזור וכולכם אמרתם עלי רפואות העלה אין לך (ע' ירמ' ד יג) לא אמות כמו שאמרתם אבל אחיה ואספר מעשי יה ואשר ארכו ימי צרותי (יד) יסור יסרני יה לנקותי מפשע ולמות לא נתנני והדגש שבאותו הנון במלת יסרני לתפארת הקריאה כמו חנני<sup>1</sup> אלקי' (בראש' דג). ואמ' (טו) פתחו לי שערי צדק דרך הערה ושערי צדק ר"ל שערי בית תהלה והודאה ואבא לבית האל להלל לפניו ולשבחו ולהללו על נפלאותיו אשר עשה כי (טז) זה השער לה' ר"ל שאין להודות ולשבח לזולתו ולכן הצדיקים שכל מעוזם באל יה' יזכר כל אחד מהם ויאמר (יז) אורך כי עניתיני בקראי מן המצר שהיית לי לישועה (יח) אבן מאסו הבונים לרוכ דקותו היתה לראש פנה עתה אם על דוד רמו על אמרו עוד נשאר<sup>2</sup> הקטן והנה רועה בצאן (שיא מז יא). ואם על הגלות רמו על היות ישר' נכנע וסחי ומאוס בקרב העמים ועתה לראש פנה ויאמרו הכל כי אין זה רק כי (יט) מאת ה' היתה זאת היא נפלאות בעינינו ואמ' דוד בסוף הדברים (כ) זה היום עשה ד' נגילה ונשמחה בו.

### מזמור קיט

(b) א נ א ה' זה המזמור נאמר לימות המשיח מתפלל שיושיעם מצרת הגלות ובצאתם יצליחם הצלחה אמיתית לרעת את ה' מקטנם ועד גדולים ולהיות כלם מתהפכים שפה אחת ודברים אחדים לקרוא כולם בשם ה'. אמ' (ג) ברוך הבא בשם ה' ר"ל שהבא לחסות תחת כנפיו יהי מבורך בשמו ואמ' ברכנוכם בבית ה' והוא מאמר העומדים בבית המקדש לברך את העם ואמ' כנגד הרחוקים שלא יהיו שם שאנחנו ברכנו אתכם ברכה כללית סבית ה'. וליחם הגאולה לאל יה' אמר (ג) אל ה' ר"ל תקיף ויכול והוא האיר לנו (155a) מאפלה לאורה ולזכר הקרבן אמ' אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח כלום' הביאו כבש קשור בעבותים עד קרנות המזבח להקריבו לה' ויודה כל ישר' ויאמר לאל (ד) אלי אתה ואורך בתראות כוחך להצילנו מן חבור הזה וכפל הענין אלתי ארוםסך. ואמ' דרך כלל לכל הבאים (ה) חזרו לה' כי טוב וגו'. ויש ספרים שחמשה פסוקים אלו הם סוף מזמור קיח אלא שכספרים מדויקים מצאנוהו מזמור בפני עצמו.

### מזמור קכ

אשרי תמימי דרך. זה המזמור מוכבות בו ייב מלות רומזות על ענין התורה והם דרך. תורה. עדות. פקודים. חקים. מצות. משפטים. צדק או צדקה. דבר. אמרה. ארח. נפלאות. וכולם מיוחסות לאל על ענין התורה ומקומותיהם.

(1) תימה: במלת חנני יש דגש כגון הראשונה לכד ואין זה דגש לתפארת הקריאה.

(2) שאר בסוק.

במזמור הם דרך אשרי תמימי דרך. בדרכי חלכו. בדרכיך חייני. תורה  
החולכים בתורת ה' (ותורתך חנני<sup>1</sup>) וכן רבים. עדות אשרי נוצרי עדותיו.  
ואשיבה רגלי אל<sup>2</sup>) עדותיך וכן רבים. פקודים אתה צוית פקודיך. בפקודיך  
אשיחה וכן רבים. חקים לשמור חקיך וכן רבים. משפטים בלמדי משפטי  
צדקך. כל משפטי פיך. צדק משפטיך. צדק משפט צדקך. בצדקתך חייני.  
דבר לשמור כדברך. לא אשכח דברך. אמרה בלבי צפנתי אמרתך. ועתה  
אמרתך שמרתי. ארח ואביטת ארחותיך. נפלאות ואשיחה בנפלאותיך. וכל  
אלה הם נאמרים על התורה אם בכללה אם בפרטיה עד שאין פסוק שלא נזכר בו  
אחד מהם כבר מעט כגון (קכ) ערוב עבדך לטוב אל יעשקוני זרים. (ז) לדור ודור  
אמונתך. כי אמונתך לא נאמ' על התורה רק על קיום הכתחתו (ז) ודרך אמונה  
בחרתי הוא דרך כלל לדרך אמתי הוא הפך מה שאמר (כט) דרך שקר חסר ממני  
וכן (קל) ואמונה מאד ר"ל אמיתית וחזקה. וכן רחמיך וחסדיך ותשועתך אינם  
מזה הכלל וגם מאותם המלות שהוזכרו יש מהם שלא נאמרו על התורה כגון  
(פל) כמה ימי עבדך מתי תעשה ברודפי משפט. (155b) (קט) ממכני כאמרתך  
כהכתחתך שהכתחתני וכן (קל) פנה אלי וחנני כמשפט לאוהבי שמך שפי'  
כראוי לאוהבי שמך. וכן בקצת מקומות שבהם מלות אלו אין כל אחת נאמרת  
על ענין אחד אבל יש (מהם הרבה) שנאמרת על ענין אחר כעין דרך וארח שהם  
מלות מונחות על מצות מדריכות האדם במדות מעלות. ותורה ודבר ואמרה שהם  
נאמרים על כלל התורה, ומשפט וצדק שהם נאמרים על המצוות המונחות ברינין  
והנהגת היושר בין אדם לחבירו ונשארו עדות ופקודים ומצות וחקים ונפלאות.  
ועדות ונפלאות הם כוללים הפנות הדחיות המקובלות בחדוש העולם ואמונת  
החשגחה וגמול ועונש ויכלתו בשנוי המכעים, ופקודים הפנות המושכלות  
במציאותו ואחדותו, וחקים על המצוות אשר תחת היסודיות בדברים שאין  
חשכל מורה עליהם כשעטנו ואכילת חזיר ודומיהם, ומצות על המצוות אשר  
הם ג"כ תחת היסודיות וחשכל מורה עליהם כרציחה וגניבה וכבוד אב ואם כמו  
שביארנו בתורת ה' וכו' (מזמור יט). וענין הסוב אלו המלות בזה הוא שענין  
המזמור הוא תפלה לאל להיותו סעיר לעזור לנפשו להכין אותה ולסעדה בהשגחת  
ידיעת דרכיו ית' והיה מודיע רוב חשקו ותאותו בזה וראתו על הנכלים המטרירים  
אותו למנעו מזה והתעוררו שבכל רשעתם והטרתם לא יוכלו להטרידו ולהדיחו  
מזה אבל שבכל עת עיניו ולבו תמיד להתעסק בעבודת האל ולהרבך בדרכי  
התורה ובמצות אלא שהיה מבקש עזר אלהי על זה וכפי שפע רוח ה' אשר  
נוססה בו ומלתו על לשונו היו דלתי פיו סוככות על צידי התורה והמצות בכל  
חלקיהן בכל פרטיהן והיה משפיע עצמו בהרבות זכירת שמות בהם בכל מה

שהיה רוח פיו גובר להרבות בהם כמי שנכסף לשבת איזה דבר שמרבה בזכירת הרבה שבחים בכפל ענין במלות שונות. והמוסור כלו בנוי על סדר אלפא ביתא למעלתו וכן הפליג בו לזכור שמונת (156a) פסוקים בכל אות ואות לא ידענו כונת המנין והרבה מפרשים טרחו בכך ומה שהביאם לטרוח בזה הוא שמספר שבועה ועשרה רגילים ושגורים בפי חכמי, שבועה לענין שבועה כוכבי לכת וסדר ימי השנה שהולך על שבועיות ועשרה היא סוף כל המספרים אבל מספר שמנה לא נמצא בשום מקום ומפני זה טרחו בזה וכתבו מה שכתבו אלא שהם דברים [שאינם] מתישבים ויראה לי שלרוב כמפו ותשוקתו בזה התעורר לרמוז על שכוונתו לשלול עצמו מכל דבר גופני שלא להשתמש בו רק כפי הצורך כפי מה שיחייבוהו ההכנה להעמיד נפשו ולהכניע כל כחות גופניות לעבודת האל כמו שרמזו באמרו (י) בכל לבי דרשתיך כלומי, שכל כחות גופי הכנעתי לכך. וידוע שחלקי הגוף הם המשתתף החושים וחלקי הנפש הצומחת והמתאווה והמשכלת ורמזו שכל נתחיו וחלקיו הוא מכניע לעבודת האל וכיוצא ברמזו הזה בענין התפילין שכתפלה של ראש ד' בתים וכתפלה של יד בית א' מצד שכראש ד' חושים תראות והשטע והריח והמעם וביד אין בו רק חוש אחד והוא המשוש וכן שלש אותיות של שרי רמזו על שלשה חלקי הנפש להתעורר בהבאתם שכל חלקי גופו ונפשו יכניע לעבודת האל. ומעתה נחל בביאור פרטי הפסוקים:

אות האלה (6) אשרי תמימי דרך ר"ל תמימים וענוים בהנהגתם החולקים בתורת ה' ר"ל בדרך תורת ה'. ורמזו עתה על שלימות המדות ואמ' (3) אשרי נוצרי עדותיו ר"ל שלא להרהר בהכחשתם אפי' שחזקו גזור בהם<sup>1</sup>). בכל לב ידרשוהו כל' שבהאמנת העדות יתפללו לפניו ויאמינו שכתפלתם ישנו את תפקידם ויקרע גזר דינם הנגזר על פי המערכות. (ג) ואף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו עבר במקום עתיד כלומי גם כשיקבעו מושבתם על זאת האמונה יזהרו שלא יפעלו עולה ליראתם הקונש אבל ילכו בדרכיו כפי כחם<sup>2</sup>). ואח"כ רמזו על הפנות המושכלות ואמ' (7) אתה ה' צוית פקודיך לשמור מאד והוא הפוך אתה צוית לשמור מאד. (156b) פקודיך ר"ל שלא יחטא בכונתם ואפי' שחשכל והעיון יחייבם רוב העולם לא יאמינום רק מצד הקבלה כי אינם יורדים לעומק הדברים מדרך המחקר. ולי נראה לפרש צוית כמו קבעת בענין כי הוא צוה ונבראו כלומי גזר וקבע לחיות כן כלומי.

1) נ"ב והנוצרים עדותיו והם המשיגים בהם תמיד מאין שבחה וסלת ידרשוהו יבקשוהו והנ"ל כי הבקשה בחקירת הלב תקרא ידרשוהו [כמו] דרשוני וחיו' (עמוס ח ד).  
2) נ"ב אף לא פעלו עולה ר"ל כי שבחם בשני דברים הא' שלא פעלו עולה והוא כל מעשה שאינו ישר והשני כי הלכו בדרכיו ודרכיו חנון ורחום כי אין שלימות תאדם כשלא יעשה רע אלא בעשותו טוב. ויפה אמ' החכם כי החלת המעלות הטובות עויבת הרעות. ואף לא פעלו עולה ר"ל אף במצות לא תעשה בדרכיו הלכו.

אתה קבעת פקודיך כדרך שאדם שומרם מאד בתכלית השמירה מצד שהשכל מורה עליהם והעיון יחייב כן וסתוך כך אין שום אדם מפקפק בהם, אבל (ה) אחרי ר"ל תפלתו ותחנוניו להכין דרכי לשמור חקיך והמצוות השמיעות שאין השכל מורה עליהם. ואחרי לשון תפלה מלשון ויחל משה והאלף נוספת והיורד כנוי למדבר בעדו כלום' תפלותי אבל אחרי אדוני לפני הנביא (מי"ב ג) בצרי תחת המלך הוא כמו תפלות אדוני. (ו) אז לא אכוש כלום' אחר שאקיים המצוות לא אכוש בהכיטי בהם כי העובר עבירה כשיכיט בתורה ויראה באזהרתה יבוש מנפשו. (ז) אורך ביושר לבב בלמדי משפטי צדקך כלום' בראותי משפטיך הישרים ואורך ביושר לבב ר"ל תכלית הודאה בלא פקפוק ובהכירי מעלת היושר אדע כי אף החקים הנגזרים בחכמה אע"פ שאיני יודע טעמם ולכן (ח) את חקיך אשמור. ועד מאד שבסוף הפסוק נקשר עם אשמור כלום' את חקיך אשמור עד מאד תכלית השמירה כאלו השכל יחייבם<sup>1</sup>). ואתה האל [אל] תעזבני אבל עזרני להשלים נפשי עד שאשיג ידיעת סבת הצטווהם.

אות הבית (ט) במה יזכה נער וגו'. מלת נער מונחת על קטון השנים ולפעמים על יד שדרך קטן לשרת את הגדול נקרא המשרת נער אע"פ שהוא גדול בשנים, נער עברי (בראש' מא יב) ומשרתו יהושע בן נון נער (שמות לג יא) והוא נער את בני בלחה (ברא' לו ב) גיחוי נקרו (מי"ב ד יב) ולפעמים על צד היות קטון השרים חסר בדעתו נקרא מי שאינו שלם בדעת נער ואמ' ורחבעם<sup>2</sup> היה נער (דה"ב יג ז) ר"ל שהיה לו דעת כנער. ונראה שדור השפיל עצמו וקרא עצמו על זה הצד נער וטרוכ חשוקתו להשלים (157a) נפשו ולא היה רואה עצמו מניע עדיין למדריגה אשר מנמת לכבו אליה היה אומר במה יזכה נער כלומר על איוה צד יוכל הבלתי שלם לזכך וללבוש את ארחו מכל סיג עד שיוכל להגיע לשמור כדברך שכבר עשיתי כל מה שאיפשר לי והוא ענין (ג) בכל לבבי דרשתיך ואחר שכן אל תשגני במצותיך כלום' לא תעמידני בחזקת שונה ופתי ביריעת סבותיהם ובא הנה תשגני כדרך למה תתענו ה' מורכך (ישע' מג יז)<sup>3</sup>. ואמ' (יח) בלבבי צפנתי אמרתך כלום' חקקתיה על לוח לבי שלא אחימש במנה ואשכחנה למען לא אחטא לך בשכחתי. ואמ' (יג) ברוך אתה ה' כלום' שלם בכל מיני השלמיות וכל מה שצוית וחקקת נמשך אחר פועל תחכמה לא אפקפק בדבר מהם אע"פ שלא יורה עליו השכל אבל עם כל זה אני נכסף ליריעת סבות הדברים שאין השכל מורה עליהם והוא ענין למדני חקיך. (יג) ובשפתי

(1) ג"ב י"א עד מאד כמו לעד ע"כ. כן פירש י' בלעם, עיין פי' ראב"ע ושם תראה שהמחבר פי' כמו ר' משה י' גיקסליא. (2) בכ"י רחבם. (3) ג"ב בכל לבבי ר"ל בכל כחות לבי כאמר ואחבת את ה' אלי בכל לבבך. ושם אל תשגני שלא יסבב להטריד לכו בעסק העולם כי אם יסבב שיתיה לכו טרוד בהם ולא יוכל לחשוב במצותיו כאלו הוא ית' משנה אותו וזה כענין למה תתענו ה' מורכך.

ספרתי כל משפטי פיך אינו כנגד מאמר בלבי צפנתי אבל חקקתים בלבי ומפרתים בשפתי לפרסם שלימות תורתך. ורכותי דרשו בהם עד שלא נתנו לי רשות לדבר בלבי צפנתי, משנתנו לי רשות בשפתי ספרתי (ע' עירובין סג'). (יד) ועדות יך האמור כאן הוא"ו נעה ונקראת וכן בשמונה אותיות שבאלפא ביתא זו סימן להם בדיה מנצפ"ר<sup>1</sup>) ואמ' שהוא שש בהאמנת עדותיו כשמתח השגת כל הון יקר<sup>2</sup>). וכן (טו) בפקודיך אשיחה ואביטת באורחותיך תמיד (טו) ובחוקותיך אשתעשע כלום ואני מתענג בקיומן כאלו ידעתי מעמן ומכתן ולא אשכח דבר מהם אפי' ששכלי לואה ונמכל ביריעת סכמם.

אות הגימל (יו) גמול על עבדך וכו'. כבר ביארנו בענין גמול כשהיא נאמרת בלא לשון תשלום שהיא נאמרת גם על התחלת עשיית תחמד ולכן אמ' גמול עלי חסד שאחיה ולא שאני מבקש החיים לכוונת תענוג רק שאשרה דברך כלום' שיהא לי עת שאוכל להגיע בו להשלים נפשי. ומצד המרדות שהיו ממרירות אותו (157<sup>b</sup>) היה מבקש על זה עזר אלהי והוא אמרו (יט) גל עיני ר"ל עיני שכלי ואביטת נפלאות מתורתך ורמו על חדוש העולם ושאר הפלאות הנמשכות אחריו. או רמו בענין נפלאות על קצת סודות החברה כי הדברים הנעלמים יקראו ג"כ נפלאים מענין כי יפלא ממך דבר למשפט (דבר' יז ח) ואמ' מתורתך כלום' מקצת תורתך כי הרבה חלקים יש בתורה ושאינם בנגד העלמה (והחעלמות) כמצוות השכליות וכל מה שבא בשלימות המדות וכיוצא באלו. ואמ' (יט) גר אנכי בארץ כלום' שחיי האדם קצרים והנו כגר שאינו קובע דירה במקום גרותו וכמו שאמרו במדרש הלל כל יומא ויומא כד הוה בעי מקום מבי מדרשא הוא אמ' ניוול נגמול חסדין להנאי אכסנאי דבביתאי יומא חד אמרין ליה תלמידיו כל יומא ויומא אית לך אכסנאי אמ' להון והדין נפשא עליכתא דיומא דין כאן ולמחר בקברא לאו אכסנאי היא כרכת' גר אנכי וגו'<sup>3</sup>) ולכן אל תסתור ממני מצותיך אבל עורני וחכן לבבי להבינם כי (כ) גרסה נפשי לתאבה ר"ל נשברה ונכתתה לרוב עמלה לרוב תאותה אל משפטיך בכל עת כלום' שאף בעת חתעסקי בהמוניות איני משתמש בהם רק בהכרח וגם שם ידך תנחני ועיני ולבי תמיד לעבודתך. ולתאבה מקור בתוספת היא. (כא) וגערת עבר במקום עתיד וגערה שהיא קשורה עם בית היא לסוף השחתה והענין שתשחית הזדים הארורים השוגים מצותיך כלום' חסרים ונעדרים מהם כלשון תרגום דהות שגיא

(1) לפי סדר האותיות היה צ"ל סנפצר ובמ"ש הסימן פרוץ בן דמה. (2) נ"ב בדרך עדותיך ר"ל במוצאי דרך עדותיך ששתי כמו שיש האדם במוצאו כל הון. (3) ע' ויקריר לר. וניב ואמ' גר מפני היותו מתבודד [יה]ידי, ואמ' החכם: תחכמים גרים לרוב הכסילים ביניהם וחכמי המחקר [ק]וראים גר ליחיד המשיג האמת ומתבודד וזהו ענין מזור הייתי לאחי (מו"ס סט) כי אין זרות כזרות [ב]דעות והשנאה וההרחקה כפי השתנותן.

ממנינא (ברא' לא לט). ומתפלל מצד המדרגות אותו ומנועם אותו מן השלימות ועוד שהם מלוצצים עליו על היותו מראה עצמו כחפץ בלמוד מה שאין כן דרך לוחם מלחמות והוא אמרו (כז) גל מעלי חרפה וכו' ומלת גל באה בפתח דרך זרות והיתה ראויה להיות בחולם ושורשו גלל כלום' שנגול מעלי חרפתם בשכר שנצטרי עדותיך. ויזי אתו מלשון גלוי מצד הדקדוק ואין לשון גלוי נופל יפה בענין. ואמ' (כז) גם ישבו (1588) שרים כלום' לא סוף דבר שהזדים מחרפים אותי כי גם השרים והחכמים בישיבתם מדברים בי על שאני מפליג עצמי במפלא ממני עם ראותם כל מדרותי ועם כל זה עברך ישיח בחקיך מרוב החשק והתשוקה (כז) וגם עדותך שעשועי. ואנשי עצתי חסר הם כלום' שאין לי עצה בזולתם ובי נדברו דרך גנאי כי כל לשון הדבור הנקשר עם בית מורה גנאי כמו ותדבר מרים ואהרן במשה (כמדב' יב) וידברו באלהים (מזמור קח יט) וזלתי אם יפרד<sup>1</sup>) שהדבור לשבח או שייחס הדבור לאל כמו נכבדות מדובר בך (מזמ' פז) רוח ה' דבר בי<sup>2</sup>) (שיב כג) פח אל פח אדבר בו (כמדבר יב). ונדברו לשון נפקל מורה התמדת דבור ומלת שיחה לדעתי מורה דבור בהמוניות ואם הדבור בענייני התורה והחכמה יורה דבור נאמ' בזולת שלימות ידועה כענין שיחתן של תלמידי חכמים צריכה תלמוד (ע' ע"ז יט) כלום' שיחתם אף בהמוניות וכן ישיחו כי יושבי שער (מזמ' סט יג) אתם ידעתם את האיש ואת שיחו (מ"ב ט יא) מרוב שיחי וכעמי (שיא א מזו). ולפיכך היה דוד מזכיר תמיד דבורו בתכמה בלשון שיחה דרך שפלות וענוה להודיע שהוא מכיר בחסרונו ויודע שאין דבריו בשלימות ידיעה אלא שרוב חשוקתו וכספו יביאחו לך.

אות הדלת (כח) דבקה לעפר נפשי וכו'. קרא ההתעסקות בהמוניות ובצרכי החומר עפר והיה אומ' דבקה נפשי בחמיות לרוב מדרותי עד שאני ירא פן תספה בעוני<sup>3</sup>) ותאבד ולכן חייני כדברייך כלום' ככוונתך שהיא במציאות האדם להשלים נפשו. (כו) דרכי ספרתי לפניך ה' כלום' חפצי ותשוקתי בך ושרוב המדרות מונעים אותי ואחתי ה' ענני וחקיך למדני. ומלת ותענני עבר במקום עתיד. ואמ' על זה (כו) דרך פקודיך הבינני כלום' שאדם דרך חקירה ולמוד כי הבינה מיוחסת למה שבא דרך למוד כמו שאמרו אנשי כנסת הגדולה ומלמד לאנוש כינה ואז אשיחה בנפלאותיך כלום' אף עם התחלת הלמוד. (כח) דלפה נפשי מתוגה כלום' דרך משל נמסה ונתכה וכדלף דמעה מרוב תוגתי על הצרות עד שאני ירא באבדן (1588) נפשי ולכן קיימני כדברייך והוא כענין חייני כדברך. (כט) דרך שקר הסר ממני שלא אכשל במחקר בהטעאות ותורתך חנני לעזרתי להבינה כראוי כי (ל) דרך אמונה בחרתי ר"ל דרך אמת להאמין בה מצד הקבלה מצד קבלתי

(1) אולי צ"ל יפרש. (2) בכ"ז פ"י. (3) בכ"ז בענוה.

ולכן כשאניע לדעת מודות התורה בדרך מחקר שמרני שלא תכשילני הטעאח  
 כוזבת ודרך שקר. ומשפטך שויתי י"ם שויתים לנגדי לכל אשכחם לעולם  
 ולי נראה החזקתים כשונים וישרים מאין שום עוות. (ל) רב קתי בעדותיך לחאמין  
 כחם אמונה חזקה ולכן אל תבישני להכשל בחם במחקר. ואמ' (לז) דרך  
 מצותיך ארוץ כלום' אני בומח שאתה תרחיב לבי ותיטיב חכמת שכלי  
 עד שאלמד על נקל בלא רוב עמל ויגיעה שאני צריך לזה עזר אלחי מצד מרדתי.  
 אות ההא (לז) הורני ה' דרך חקיך ואצרנה [עקב] ר"ל אותה  
 הדרך בתכלית, כי עקב הוא לשון סוף ולפיכך נקרא שחר הפעולה עקב מפני  
 שחשכר בא בסוף הפעולה כלום' שאצרנה עד תכלית מה שאיפשר. וי"ם עד סוף  
 ימי וכן י"ם אצרנה בכל עקבי נתיבותי שכל ענייני ומחלכי אמשך אחרי  
 נתיבותיה: (לז) הבינני ואצרה תורתך ואז בהכנתי אשמרנה בכל לב  
 דרוב שמחתי בהשיגי ידיעת ענייניהם וכן (לה) הדריכני בנתיב מצותיך  
 כי בו חפצתי ר"ל באותו הדרך חפצתי. (לו) הט לבי להתעסק בעדותיך<sup>1</sup>  
 ואל אל בצע ר"ל שלא להתעסק בדרכי החמית למסון כי אחבת המסון  
 וחמדתו נקרא בצע אע"פ שלא יקרא גזול מפני שלסוף יביאהו לגזל או לאבק  
 גזל וכבר אמ' בתורה יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע (שמות יח כא) אל  
 שפי' שונא חמית המסון או שמא פירושו שונאי כל אנשי בצע כלום' שונאי בצע וכל  
 מי שיעשהו. אבל בכאן פי' על חמית המסון וכן נקרא חמית המסון שוא כי הם  
 עסקי שוא והכל ועל כן אמ' (לו) העבר עיני מראות שוא כלום' מראות  
 בלבי מקבוע רעיוני ומחשבותי בכך אבל בדרכך חייני ובדרכך חסר יויד  
 הרבים. (לח) הקם לעבודך אמרתך אשר ליראתך (159a) מלת ליראתך  
 סוכבת למלת לעבודך כלום' העמר אמרתך קיימת וחזקה בלב עבודך אשר לבו דבק  
 ליראתך. (לט) העבר חרפתי אשר יגורתי ר"ל יגורתי מטרדותי  
 המונקות שלימותי כי משפטיך טובים ושלמים וכשאני משיגם על  
 חכליתם אכוש מנפשי<sup>2</sup> וכן (מ) הנה תאבתי לפקודיך ולכן בצדקתך  
 בקיום משפטי ישרך יצדקתך חייני ותעמידני.

אות הוא (מא) ויבואוני חסדיך וגו' כאמרתך כלום' כמו שהבטחתי  
 וחסדך חסר יויד הרבים. (מב) ואענה חורפי דבר שהיה אומר אין ישועתה  
 לו באלהים (מז) ג' כי בטחתי בדברך ובהבטחתך ולא תהרתני אחריה.  
 (מג) ואל תצל פי' לשון הפרשה כמו כי כל העושר אשר הציל א' מאבינו  
 (בראש' לא טז) כלום' אל תפריש ממני דבר אמת שלא תניחני להתעסק אפי'  
 רגע אחד אל לא בדבר אמת ועד מאד ר"ל מאד אני מבקש זה כי למשפטיך

(1) בכי בעבודתך. (2) נ"ב או ענינו ששאל מחשם שלא יענישוהו בעונש רע  
 יהיה לו חרפה אע"פ שמשפטי טובים ועל דרך יושר.



ר"ל ליריעת משפטיך יחלתי וכן יחלתי שאשמור (מד) תורתך [תמיד] לעולם ועד כלום' שאשמרה בעולם הזה ואשיג סמנה ארחות חיים לעולם הבא. (מה) ואתה לכה ברחבה ר"ל באותה שהיא רחבה מני ים (איוב יא ט) או הוא שם כלום' אצא ממצר העיון ולחצו למרחב הידיעה בשכר כי פקודיך דרשתי וכן (מו) אדברת אז בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש או טעמו שחמדבר דברים טעצמו והוא מדבר אותם לפני חכמים שהם כמלכים באמת יבוש מפני שמפחד שלא יכשל בדבריו אבל המדבר בעדות השם שהם מצותיו לא יבוש כי הוא דובר אמת.

אות הוין (מט) זכר דבר לעבודך ר"ל הכמחתך ולכן אמ' על אשר יחלתי כלום' שהכמחתני ושמתני מיחל לך. וחיותני עבר במקום עתיד כלום' (נ) זאת היתה נחמתי בעניי ר"ל בעת צרותי כי כמחתני שאמרתך תחייני. (נא) וזדים הליצוני ר"ל התלוצצו עלי ועם כל זה מתורתך לא נמית. (נב) זכרתי משפטיך ר"ל ענשיך אשר מעולם ואחנחם כלום' נחמתי מחמאי ושבתני כתשובה. (159b) ויום כשאני בעניי זכרתי משפטיך שהבאת<sup>1</sup> על אנשים כמוני וקבלתי נחמה. (נג) ולעפה אחזתני ר"ל רעה מעונש חנחון מאתך לרשעים עוזבי תורתך. (נד) זמירות היו לי חקיד בבית מגורי ר"ל בכל מקום שאני מתגורר בו. או נפרש מגורי ענין פחד מלשון מגור מסכב (מוס' לא יד) כלום' אף בזמן שהייתי מפחד מאויבי הייתי מתעסק בתורתך כאלו אני כוטח בשמחה וכטוב לבב. (נה) זכרתי בלידה שהוא עת התבודדות שםך ה' ושמרתי תורתך או אמ' בלידה על עת הצרות. (נו) וזאת היתה לי ר"ל זאת הישועה היתה לי כי פקודיך נצרתני.

אות החית (נז) חלקי ה' אמרתי שלא התעסקתי בדבר אחר רק מצד חכמה וכן חלקי לשמור דברך תמיד לא דבר אחר<sup>2</sup>. (נח) חליתי פניך בכל לב חנני כאמרתך ר"ל כהכמחתך שהכמחתני. ואף כשהיה יצרי מדיחני להתעסק בחמוניות הייתי מחשב התועלת המשיגני מהם וההפסד המגיעני מצד הכטול והיה התועלת בעיני מעט והנזק גדול ואז (נט) אשיבה רגלי ללכת להתעסק בעדותיך (ס) וחשתי ולא התמהמהתי ר"ל הייתי ממהר בלא שום עכוב להתעסק בשמירת מצותיך. (סא) חבלי רשעים ר"ל ציריהם וצרותיהם עודוני ר"ל שלדוני מלשון יאכל עד (בראש' מט כז) כלום' שללו נפשי מרוב תגרתם<sup>3</sup> ועם כל זה תורתך לא שכחתי אבל הזדדתי יותר לקום (סב) חצות לילה

(1) בכיו שהראת ועיון פירשיו. (2) נ"ב ונ"ל כי הוא לשון קריאה כאלו אמ' חלקי ה' אמרתי לשמור דברך. (3) נ"ב או הוא מענין חבל נביאים כמו כת וחנח נקראת חבל מפני שזה הולך אחר זה והם כחבל ותרגו' סיעת רשעים יתכבשו עלי (לפנינו: סיעת רשועים אתכבשו עלי).

להורות לך על משפטי צדקך אשר הם ישרים וצדיקים באמת. ואמ' (סג) חבר  
אני לכל אשר יראוך כלום' שאני ירא אותך כמותם או פי' שאני מתחנך  
עמם כמלך אלא כחבר וכן<sup>1</sup>) לשומרי פקודיך. (סד) חסדך ה' מלאה הארץ  
וחמשכנה על הכל משוך גם כן חסדך עלי ולמדני חקיך:

אות המית (סה) טוב עשית עם עבדך. מלת עבדך נקודה בשוא עם  
אתנה דרך זרות ופי' הרבה טובות עשית עמי כדברך והקטחתך אבל אני מבקש  
ממך שתלמדני (סו) טוב טעם ודעת במצות וכי במקום (160a) אעיף כלום'  
אעיף שכבר האמנתי בהם וקיימתיים מבלי ידיעת הטעם מים אני מבקש לדעת  
את דרכיך. ואמ' (סז) מרם אענה והוא לשון דבור כלום' קודם שהתעסקתי  
בלימוד הייתי כשונג בקצת דברים להקדר ידיעתי מהם אבל עתה אמרתך  
שמרתי. ויש מפרשים בו לשון כניעה כלום' קודם שהייתי נכנע לפניך והייתי  
אומר שונג הייתי כלום' חסר וחסרון ידיעתי הביאני לכך. ולי נראה לפרש מרם  
אענה כלום' יודע ומכיר אני סכלותי וקודם שיצא מדברי מפי אני מכיר שאני  
שונג ומכנים עצמי למה שאין ראוי לי אבל מה אעשה ואמרתך שמרתי ר"ל רוב  
תשוקתי וכספתי לקיים מצותיך הביאני לכך, ולכן (סח) טוב אתה ומטיב  
למדני חקיך<sup>2</sup>). (סט) טפלו עלי שקר זדים ר"ל יתחכרו עלי כחנם  
והטרידוני מהתעסק בעבודתך ועם כל זה אני בכל לב אצור פקודיך.  
(ע) טפס כחלב לבם ר"ל נסתם לבם כחלב ר"ל כאלו נסתם בחלב שלא  
נחנו לב לעבודתך כלל אבל אני בחורתך שעשעתי וחורתך חסר בי"ת ושעשעתי  
בודד כמו השתעשעתי וכן ושעשע יונק (ישע' יא ח). (עב) טוב לי כי עניתני  
ר"ל בעמל התבודדות למען אלמד חקיך ואני איני כשאר מלכים שכל  
יגיעתם לחן אבל אני (עג) טוב לי תורת פוך סאלפי זחב וכסף. או פי'  
הענית ממשי כלום' טוב לי מה שעוניתי בענין תפילתי וימי התענית להתכוננותי  
המכוון בהם עד שיהיו לי סבה לשמור חקיך.

אות היורד (עג) עשוני בתקון האיברים ויכוננוני ר"ל  
שיצרתני בהכנת כח שכלי ואחר שכן לא תהא חכמתי בחנם אלא הבינני  
ואלמדנה מצותיך. (עד) ויריאוך יראוני שלם וישמחו בי כי  
לדברך יחלתי ויכירו בי שהמיהל לך לא תשיבחו ריקם<sup>3</sup>). (עה) ידעתי  
ה' כלום' כל מה שהעמדתי בצרה ידעתי כי בצדק ובישור עשית ומלת ואמונה  
חסר בית כלום' ובאמונה עניתני אבל (עו) יחי נא חסדך לנחמני בחציךך

1) בכי ולכן. 2) ניב טוב אתה ומטיב מפני שיש טוב שלא  
ישפיע טובתו לזולתו על כן אמ' כי השם טוב ומטיב שמשפיע ממנו לזולתו ומפני  
שהחשפה האלהי הוא שפע השכל וההכנה אמ' למדני חקיך. 3) ניב וכל דבר  
ישמח אל דומה לו.

אחוי מצרתי כאמרתך לעבדך ר"ל כמו שהבטחתני (עו) ויבואוני רחמיך ואחיה כי תורתך שעשועי ובעבודה אני חפץ לחיות (עח) ויבושו זדים כי שקר עותוני כלום' בשקרות העמידוני כמעוות כדרך ותרשיעו את (160b) את הרשע (דברי' כה) שפי' יעמידו בחזקת רשע, ובשקר עשו כי תמיר אני אשיח בחקיך ואלמר בהם לשוב מחטאי ואז בהתפרסם זה (עט) ישובו לי יריאיך ויודעי עדותיך אשר היו מרחיקים עצמם ממני לחטאי וכדרך שדרשו ז"ל על עון בת שבע שפירשו ממנו מנהדרי גדולה (יומא כב) והכן (ס) לבי אליך להיות תמים ושלם בחקיך ולא אבוש מהם.

אות הכת (פא) כלתה לישועתך נפשי ר"ל נכספה נפשי שתושיעני ולדברך ר"ל לדבר הבטחתך יחלתי. כלתה לשון חמדה אבל (פג) כלו עיני מלשון כליון עינים כלום' כלו עיני לאורך זמן תוחלתי. לאמרתך ר"ל להבטחתך לאסור מתי תנחמני. כי היה עורי (פי) כנאד המתיכש בקיטור ר"ל בעשן כן היה עורי יבש לרוב צרתי ועם כל זה חקיך לא שכחתי. (פל) כמה ימי עבדך כלום' יודע אני שומני קצר וא"כ מתי תעשה ברודפי משפט כדי שאראה נקמתי מהם בחיי: (פה) כרו לי זדים שיחות להפילני בהם והוא משל על שיעצו עלי רעה אשר לא כתורתך כלום' לא ביושר ולא במשפט. ושיחות ביור ובחירק תחת השין כמו שוחות בוא"ו. (פו) כל מצותיך אמונה ר"ל כל מצותיך והנהגותיך ובלעז אדרונמינץ<sup>1</sup>) כמו שפירשנו למעלה בענין אתה צוית פקודיך והענין כל הנהגותיך שקבעת הם משפט ויושר<sup>2</sup>) וא"כ אחר ששקר רדפוני ר"ל חנם עזרני מהם. (פי) כמעט כלוני בארץ לארבע את נפשי להמיתה ברוב צרותיהם והטרדותיהם ועם כל זה לא עזבתי פקודיך. וי"מ ואף בעת שהיה בידי להנקם מהם ולהורגם נמנעתי מהם מצד פקודיך ואחר שכן (פח) כחסדך הגדול חייני ואשמרה ערות פיך.

אות הלמד (פט) לעולם ה' דברך נצב בשמים. דברך והוא רצונך בבריות<sup>3</sup>) העולם קיים לעולם ופרט תחלה בשמים כי הם הקיימים קיום אמתי אשר לא ישתנה לא בכללי וכלפרי. ואמונתך חסר בית ופרט אחר כן ענין הארץ ואמ' וכן (ג) לדור ודור באמונתך ר"ל בקיום וחזק רצונך

(1) הסופר החליל לכתוב אורר ונתן עליו סימן מחיקה ואח"כ כתב אדרונמינץ אבל נראה שהתחלתו ישרה ונכונה וצ"ל אדרונמינץ ordonamens והוא כמו בצרפתי Anordnungen, ordonnantes. (2) ניב מצותיך אמונה ר"ל כל המצוות אמונה אין בהם שינוי וכן ניכר בזה האלפא ביתא שמצוות השם אמונה כי אמרתיו לא ישתנו ולא ימיר אמרה באמרה וכן נבראו כל נברא מהם [יש להם] חק ולא יעברוהו ולא ימירונו בחק אחר ואמ' החכם כי אין לאמרות האל תמורה ואין תמורה לנבראו. (3) בכ"ז בברית.

כוננת ארץ להעמיד העולם כנקודה בתוך הענולה (161a) ועמדה בלא נטיה  
 אנה ואנה וכן בלא השתנות כלליה אע"פ שאישיה מתחדשים תמיד ועם כל זה  
 (65) ומשפטיך עמדו היום כלומ' כאשר תרצה לחדש כנגד סערכת  
 הכוכבים וכנגד טבע הארץ הם עומדים לגזירותיך בכל עת וקיום כדרך היום אם  
 בקולו תשמעון (לעיל צח ז) כלומ' אם תרצה עתה לשנות תפקידם הכל בידך  
 וזהו (הוא) כי הכל עבדיך בראותם<sup>1</sup> לכבודך וללכת לפניך. (66) וללא  
 שירעתי זה מתורתך שהיא שעשוע אז אבדתי בעיני כי הייתי מתיאש  
 מכל טוב לרוב צרותי ולא נתתי אל לבי להתפלל ולהתחנן לפניך ואז אבדתי מן  
 העולם הזה ומן העולם הבא ומעתה (67) לעולם לא אשכח פקודיך כי  
 כם חיותני מחיותי אובד בעיני ואחת ה' (68) לך אני ובחרת הדבקים  
 כך ובאמונתך הושיעני כי פקודיך דרשתי (69) ותרשעים<sup>2</sup> קו  
 לי לאבדני מן העולם הזה בצרותיהם שהיו מצרים לי ומן הבא בהטרתם  
 אותי ובהתעוהם אותי מדרך השכל ועל כרחם עדותיך אתבונן. (70) ותכלה  
 נראה שהוא לשון חסדה מענין ותכל<sup>3</sup> דוד<sup>4</sup> (שיב יג דם) כלתה נפשי (לעיל  
 פס' פא) ואמ' לכל חסדה ראיתי קץ לחיות האדם שבע ממנה בהשיגו אותה  
 אבל מצותך והוא כלל עיניי החכמה רחבה מאד באין תכלית וכל עוד שישגי  
 האדם ממנה חושק ונכסף יותר להתעסק בה.

אות המם (71) מה אהבתי תורתך כבר ידעת במלה מה לפעמים תבוא  
 למיעוט כמו מה הוא ופעמים לרובי כמו מה רב טובך ומה מה אהבתי תורתך עד  
 שבכל עת היא שיחתני. (72) מאויבי תחכמני מצותיך<sup>5</sup> ר"ל כל אחת  
 מסצותיך כדרך עיר בן אתונות (זכרי' ט ט) ויקבר בקרי גלעד (שופטים יב ז)  
 ופי' מסה שראיתי שאויבי לא יוכלו להדיחני חכמתי תורתך כי לעולם היא  
 לי ולא אסור ממנה לעולם (73) מכל מלמדי השכלתי כלומ' מכל א' מהם  
 למדתי והשכלתי כי עדותיך וכו' ר"ל כי עדותיך שיחה לי תמיד עד שאאמין  
 בהם וכן אתבונן (74) מזקנים הזקנים הם החכמים המנמים הדברים באורך הימים  
 ויקנו חכמה מצד הנסיון ואמ' כי אע"פ שהוא נער וצעיר לימים ולא ארכו לו  
 הימים לנסות מזקנים אתבונן שאשמוך פקודיך. (161b) ונצרתני עבר במקום  
 עתיד. או פי' שלשה הפסוקים כן מאויבי כלומ' יותר מכל אויבי חכמתי תורתך  
 מאד שהחכמתי בלמודה והוא ענין כי לעולם היא לי וכן השכלתי יותר מכל מלמדי  
 כי עדותיך תיו שיחה לי תמיד וכן התבוננתי יותר מזקנים ר"ל המקובלים כי

(1) אולי צ"ל בְּרָאָם או בראת אותם. (2) בכי והתועים. (3) נ"ב

או תכלה מלשון וכל בשליש בשקל מתגרת כי הוא מלשון ולא תגור (עין פי' א"ע  
 שחביא פי' זה בשם ר' משה י' גיקמילא). (4) תרגומו וחמידת נפשו דרוד.

(5) לפי המסורה כתוב מצותך חסדי וכן דניאל ט ח מסצותיך.

מקודיך נצרתי מדרך השכל והעיון. (קא) מכל ארח רע ר"ל איש רע כל אתי<sup>1</sup> רגלי מלצים וזו היא סבה שאשמוך דברך כי הרחקת הלצים ומושכם ומעמדם היא מכל הדברים הצריכים תחלה בדרכי למור. או נפרש רע על הדרך עצמו ר"ל מכל מדה מגונה כי שלימות חמדות קודם בזמן לשלימות הנפש. (קב) מסשפטיך לא סרתי ר"ל מהאמנת השגחתך בי להעניש חרשים כי אתה הוריתני שהראיתני זה כמה פעמים עין בעין. (קג) מה נמלצו ר"ל ערכו לחכי מדבש ואמרתך ר"ל כל אחת מאמרותיך. (קד) מפקודיך הנודעים מצד העיון אתבונן ולכן שנאתי כל ארח שקר והם דברי החולקים.

אות הנון (קה) נר לרגלי ר"ל מהלכי כי כמו שהנר מרריך היושב בחשך ללכת בדרך ישר כן דברך נר לרגלי ואור לנתיבותי. ואיפשר שהוא שב לאמרו מפקודיך אחכונן והבינה מיוחסת למה שנועד לאדם מצד הלמוד והחקירה ואמ' מפקודיך אני מתבונן יכלתך ודרך החזקה עד שהם יביאוני לתאמין המסובלות וזהו נר לרגלי דברך כלום' שעם היותי מתבודד בדרכי החכמה אני אבחר מהם הצד הנגמל ליראת שמים ונמצא שהם נר לרגלי ואמרו תחלה נר והוא המאור הקטון ואחריו האור שהוא המאור הגדול הודיע לקחת הדברים על המדר ועל הצעת ראויה ונאותה. ואמ' (קו) נשבעתי ואקיים כלום' שנודרותי על קיום התורה והעירותי עצמי לשמור משפטי צדקך הערה קיימת שלא אוכל לשנותם והוא משל בשבועה. (קי) נעניתי עד מאד ר"ל נכנעתי מצרת האויבים עד שאני קרוב למות אתה ה' חיוני כדברך שאמרת להחיות רוח שפלים. (קיב) נדבות פי ר"ל תפלת רצה נא ה' וסשפטיך למדני כלום' תן לי עז (162a) להצליח בלמודי עד שאדעם כי האויבים מטרידים אותי עד שלרוב מלחמותיהם (קט) נפשי בכפי תסיד ודרך כל חסיד להיות מסוכן בעולם הזה ועם כל זה תורתך לא שכחתי וכן (קי) נתנו רשעים פח לי ר"ל נתנו בדרך שהייתי רוצה לילך פחים בעבורי ללכדני בהם ועם כל זה מפקודיך לא תעיתי ולי כמו בעבורי כדרך אמרי לי אחי הוא (בראש' כ יג). (קיג) נחלתי עדותיך לעולם כלום' החזקתי בהם כאדם המחזיק בנחלת אבות קדמוניות כי ששון לבי הטה ולכן אני דבק בהם תרבת. (קיד) נמיתי פועל יוצא כמו נטה את ירך כלום' כשהיה לבי פונה להבלי העולם המיתיז לעשות חקך ולעולם עקב ר"ל וכן אעשה לעולם עד סוף ימי או בא עקב במקום שגר וגמול ולמיד לעולם במקום בעבור כלום' פניתי מכל עסקי העולם בשביל שאזכה לחיי העולם הגמול הנצחי והתכליתי.

אות הסמך (קיג) מעפים יים אותו לשון מחשבת מלשון שתי המעפים (מ"א יח כא) שעפי' ישיבוני (אויב כב) ומעפים תואר כדרך ושבת אני (קהלת ד ב) ופי' בעלי המחשבות הרעות. וי"מ אותו מזה אלא שאומרים שהוא שם דבר

(1) בכ"י כליתי. (2) בכ"י מעפי.

על המחשבות כאלו היה נקוד בשוא תחת הסמך ובחירק תחת העין ור"ל כל מחשבת רעה. וי"ט אותו כמו משחיתים מלשון מסעף פארה<sup>(1)</sup> והוא אצלם תואר. ולי נראה שהוא מן הענין הראשון ומן הפי' הראשון ומעפים נאמ' על הנבוכים, כי מעפים הם לדעתי מחשבות אדם נכון שמרבה מחשבות, וזהו שקיפי ישיבוני כלום' אחר מבוכתם וזהו פוסחים על שתי הסעיפים כלום' במבוכתם וכן בשעיפים מחזיונות דילה (איוב ב יג) כלום' בעת רבוי המחשבות וצרוף המבוכות ואמ' שכל המבוכות שנאתי ותורתך החמימה לבד אהבתי. ואמ' (קיד) סתרי<sup>(2)</sup> ר"ל מחסי ומגני אתה למעני מצרי כי לדברך יחלתי ר"ל להבטחתך. ואמ' דרך זרוז וחזקה (קטו) סורו ממני מרעים כלום' אל־תטרידוני ואצרה מצות אל הי. (קטז) סמכני כאמרתך ר"ל כהבטחתך ואחיה ואל תבישני משברי ר"ל שלא (162b) תעמידני מבויש מתקותי ומבטחוני ששברתי לישועתך ר"ל שקיויתי לישועתך כי מי שתכוב תחלתו עומד בוש ונכלם וכן ענין (קיו) סעדני ואושעת. [ואשעת]<sup>(3)</sup> כמו ואספר מלשון ויספר תרגו' ואשתעי או הוא ואשתקשע או הוא כמו ואפנה מלשון ואל ישעו בדכרי שקר (שמות ה ט) והקמץ במקום סגור: (קיה) וסלית טבנין הקל מענין מרמס כמו סלה כל אבירי (איכה א טו) כלומר רמסת והכנעת כל אותם השונים ר"ל החסרים מחקיך וכן היה כראוי לאופני משפטיך כי שקר תרמיתם כלום' כל התחסדותם כשמראים עצמם חסידים הוא שקר ואינו רק לרמות העולם ואותו ההתחסדות קרא תרמית כי הוא הנורם והוא כאלו אמ' שכל התחסדותם והראותם כצדיקים הוא שקר. (קיט) וסיגים הוא שנוי הרשעים כמו אצרוף כבר סיגיד (ישע' א) והשבת כמו בטלת וכפ' רשעי ארץ והוא פי' הסיגים כלום' השבת הסיגים שהם הרשעים והפרת מחשבתם ולכן אהבתי עדותיך המאמתת גמול ועונש. ויש לפרש סיגים מוכרת במקום סמוך כמו דברים<sup>(4)</sup> ניהומים (וכר' א יג) והוא הפוך כלום' השבת סיגי כל רשעי ארץ והמבוכות קרא סיגים כי הסיג הוא כסף מעורב עם פסולת וזה הוא ענין המבוכה ואחז בטלת מבוכתם בגמול ועונש בהראות ענשך בהם ולכן (קכ) סמר מפחדך בשרי ומס שפטיך ועונשיך יראתי וסמר מענין תסמר שערתי<sup>(5)</sup> בשרו (איוב ד טו) כי לרוב הפחד שערותיו של אדם עומדות וכן בשרו ר"ל עורו נדמה לו כאלו נחתק ממקומו מעל בשרו.

אות העין (קכא) עשיתי משפט וצדק כלום' לא עשקתי ועל זה אני בטוח שלא תניחני לעושקי (קכג) ערוב עבדך לטוב מלשון וערכה לה' (מלאכי ג ד) אלא שזה פועל יוצא כמו הערב כלום' התנהג עם עבדך כאדון המתנהג עם מי שהוא ערב לפניו. לטוב כלום' לטוב לי עד שלא יעשקוני

(1) בכ"י פורה. (2) בכ"י סתרי ר"ל מגיני ומחסי. (3) ואשעת חסר

בכ"י. (4) בכ"י אמרים. (5) בכ"י סערת.

זדים ולפי זה ראוי ללעזו לשון מתק כאלו אמ' המתק עבדך ובלעזו ארונירייש<sup>1</sup>) וכמוהו עשקה לי ערבני (ישע' לח יד)<sup>2</sup>). (קנז) ועיני כלו נגזר מכלין עינים (דברים כח סה) ואמ' שכלו מרוב צפותם אורך (163<sup>a</sup>) זמן לי שועתך ולאמרת צדקך ר"ל הכתחתך ויש לפרשו לשון חמדה: (קנל) עשה עם [עבדך] כחסדך כלום' אם יש בי דבר מעכב עשה לי דבר כחסדך להטות כלפי חסד ויהיה זה סבה שאפנה ואלמר חקיד והוא ענין וחוקיד למדני<sup>3</sup>) כלום' שתמכב לי זה: (קנה) עבדך אני ודבק בעבודתך ולכן הבינני ואדעה עדותיך<sup>4</sup>). ואמר (קנו) עת לעשות לה' ימים עת הוא לה' לעשות נקמה כאשר הפרו תורתך ר"ל שהפירוה ובטלה ממני בהטרתם והם אותם האויבים שמדבר עליהם תמיד. או אמ' הפרו תורתך על האויבים עצמם שאינם מקיימים בתורה. ויש לפרשו על ענין הנאולה כלום' אע"פ שאתה מאריך להם בזמן הזה עוד יבא לעשות עת לה' לאשר הפרו תורתו. וי"ל עוד דומה לפי הראשון שהוא דבר על הרשעים שהקת שאני חושב להתכודר ולעשות לה' ר"ל להתעסק בתורתו ובעבודתו הם הפרו תורתו ר"ל שמטרידים אותי ואצל אבי הקזרי<sup>5</sup>) פי' נאה שב על אויבי שמתחזקים ברשעתם עד שאף בעתים שהיה להם להכנע ולשוב כמו כימי חוקנה או ימי הצרה או ימי האבל או זמן הנועד להשובה הם הפרו תורתך ומרשיעים ביותר. ויש לפרשו עוד מעין מה שאמרו רבותי ז"ל<sup>6</sup>) בשעת המפורים כנס ובשעת המכניסים פזר כלום' עת וזמן עתה למי שרות ה' נוססה בו להתחזק ולהתאמץ בעבודת האל מפני שרבו הנבלים מפירי התורה ואם לא יתחזקו בה היחידים תבטל לגמרי. ורבותינו דרשו מזה<sup>7</sup>) שפעמים אדם יכול לרחות קצת מצוות דרך הוראת שעה כגון אליהו בכרמל שהקריב בכמות בשעת איסור הבמות כדי לעשות שם לה' להכרית עובדי הבעל וכן אלישע שאמ' וכל עץ טוב תפילו. וכדרש דרשו<sup>8</sup>) עוד העושה תורתו עתים עתים מפר ברית דכתי' עת לעשות לה' אלא שיתא יגע בה בכל עת. וכן יש מפרשים המקרא על שלא יתיאש אדם מן התשובה כלום' עת לעשות לה' לרחם ולקבל בתשובה אותם שישמרו תורתך. ויש לפרש עוד דרך פשט עת הוא שיעשו לה' אותם שהפרו תורתך כלום' הרבה עמדו ברשעם, עת הוא שישבו ופסוק (קנו) על כן אהבתי נקשר (163<sup>b</sup>) יותר יפה לפי הראשון ולדומים לו מענין הנקמה יותר מן האחרים כלומר על כן בחיותי כמוה שתראה נקמתך בהם אהבתי

1) בליש adone dois (בל"צ adonne doux). 2) נ"ב ערוב עבדך.  
 הוא דבק עם כל תניחני לעושי כלום' ערוב עבדך מעושיקו ע"כ (וגם) עם אל  
 יעשקוני זדים וזה כפי רש"י וראב"ע והמחבר פי' כרי' אכן גנאה ור"ק וא"נ.  
 3) בכי למדני חקיד. 4) בכי ואצרה תורתך. — ועל פס' זה נ"ב אמ' הבינני וגו'  
 מפני שבנינה ידע האדם העדות כי הבינה שם מיוחד לשכל וכן בשאר ביח ידע שור (ישע'  
 א ג) והמה חכמים מחוכמים (משלי ל כד). 5) עיון פי' הראב"ע. 6) ברכות  
 סג ע"א. 7) שם ובפירש"י. 8) ריש מדרש שמואל ועיון ולקום.

מצותיך מזחב וספז כי בכל כסף וזחב לא אוכל לחנקם מהם כמו בבטחון  
 כך ובפקודיך ובמשפטיך וכפל הענין ואמ' (קכט) על כן כל פקודי כל ישרתי  
 וכל פקודי כל זר מאד לפי מה שפי' בו זולתי ואצלי [נראה] לפרש מה שכבר הקדמנו  
 שהפקודים הם הפנות שהשכל טורה עליהם כמציאיותו ואחדותו ית' והם דברים  
 שהמתנגדים עלינו ור"ל חכמי המחקר חזקים באמונתם כמונו ומביאים ראיות  
 ומופתים עליהם, ולהיותם שוים עמנו בהם קראם פקודי כל. ואע"פ שיש בקצת  
 אמונות קדומות כופרים במציאותו ית' כמו שכבר נרמז אין להם מכוא וזכר לטיעומן  
 ולפחיתותן. והכוונה בשני הפסוקים על כן אהבתי תמצות המיוחדות לתורתנו.  
 וישרתי ר"ל שחם ישרים בעיני כל הפקודים הכלליים שחכמי האומות שוים בנו  
 אבל כל ארח שקר וחם מה שחלקו עמנו בשאר הפנות המיוחדות לנו הנכללות  
 בשם עדות שנאתי והרחקתי.

אות הפא (קכט) פלאות עדותיך כלום דברים נכבדים הם עד להפליא  
 בהם על כן נצרתם נפשי ר"ל להפליא שהאמונה בהם. וי"ל פלאות  
 עדותיך דברים מכוסים ונעלמים<sup>(1)</sup> מן החקירה ועיון ועל כן נצרתם נפשי  
 ר"ל עיינה וחקרה בהם להכחיש כל החושב לבטלם מצד הטופת ופי' נצרתם נתנה  
 עין השכל להבינם. (קל) ופתח דבריך אתה ה' שאתה מכין הפתאים ר"ל נותן  
 בהם תבונה יאיר לכל הולך חשכים ורמז על פתיחת התורה שהתחילה בהודעת  
 חדוש העולם. או שכפתח דבריך לתלמיד החוקר כלום שאם אולי לרוב הפליאה  
 נתרשל מללמוד, לא כן תדמה כי פתח דבריך ר"ל תחילת עיוןך יאיר מי  
 שהוא מכין פתאים. (קלא) ופעירת הפה גאמ' על הרחבת הפה הרחבה יתרח  
 והשאיפה היא משיכת דבר אל הפה וכליעתו במהירות ואמ' שקבלתי הדברים  
 בשמחה יתרה ובתאבון (164a) חזק עד שפערתי פה למשוך הדברים ההם כן לרוב  
 התשוקה בתורת כדרך פתח פיה ואכול את אשר אני נותן אליך. כי למצותיך  
 יאבתי כמו תאבתי ולכן (קלב) פנה אלי וחנני כמשפט לאוהבי שםך  
 כלום כראוי להם. (קלג) ופעמי ר"ל מעגלותי והנהגותי חכן באמרתך הכינם  
 והדריכם לעשות כאמרתך ואל תשלט בי כל און כלום שתשמרני מכל  
 טעות ושגיאה. (קלד) ופדני מעושק אדם ער שאנוח סהמרתם ואשמרה  
 פקודיך. (קלה) פניך האר בעבדך כלום שתקבל דברי ברצוי כי כל הנכנס  
 אצל חבירו ושואל ממנו והלה מקבלו בשמחה יאמר בבני אדם הסכרת פנים ואצל  
 השם בלשון אור וזהו יאר ה' פניו אליך ואף במלכים נאמ' באור פני מלך חיים  
 (משלי מז טו) כלום כשהמלך מסביר פנים לאדם הוא סימן החיים הפך חמת  
 מלך מלאכי מות (שם פס' יד). ואמ' (קלו) פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו

(1) גיב ותוא אמ' בתורה לא נפלות היא סמך אלא כי אלה החוקים וחמשפטים  
 נעלמות ואינם נגלים אלא לחכם.



תורתך ר"ל בעבור לא שמרו תורתך ויחס העון לעינים כדרך ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם כלום' שאני מתחרט על שלא שמרו תורתך. כן פי' רבים<sup>1</sup>) ולי נראה שהוא דואג על הרשעים על אכזר נפשם ואמ' פלגי מים ירדו עיני על אותם הרשעים שלא שמרו תורתך שהם אוכזרים ונמקים בעונם:

אות הצדי (קל) צדיק אתה כלום' אל אמונה ואין עול וכן משפטיך ישרים בלא שום עוות ואמ' משפטיך לשון רבים ר"ל כל אחד משפטיך. (קל) צוית כמו גזרת וקבעת כדרך כי הוא צוה ונבראו ובלעז אדרונישט<sup>2</sup>) כלום' עדותיך קבעת להחנה בצדק ואמונה רמז לאמונת גמול ועונש. ואמ' (קל) צמתתני כלום' שהכריתה והשמידה אותי קנאתי בראותי כי שכחו דברייך צרי עם ראותי הצלחתם היתרה כדרך קנאתי בהוללים (לעיל מ' עג). ואמר (קמ) צרופה אמרתך ר"ל בלא שום סג ולכן עבדך אהבה ודבק בה' רבוק חזק עד שלא יוכל שום אדם להרחיני ממנה והוא אמרו (קמ) צעיר אנכי ונבזת בין האויבים על אשר לא משכתי אחריהם ועם כל זה פקודיך לא שכחתי כי ירעתי צדקתך ר"ל יושר משפטיך. (קמ) צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת והאמת לא יקבל (164b) תמורה וחלופ וחנו (קמ) מצאוני צר ומצוק. (קמ) צדק עדותיך לעולם הבינני ואחיה ר"ל הדריכני בהבנתם ואחיה לעולם רמז לחיים הנצחיים.

אות הקוף (קמה) קראתי בכל לב כלום' כשאני בעמקי מבוכת הצרות אני בוטח בך [וקראתי]<sup>3</sup>) אותך בכל לב ולכן ענני ה' ואצור חקיך כלום' שאני מתפלל כחיי ובהצלחתי רק לזכות בשמירת חקיך והוא בעצמו ענין (קמו) קראתיך הושיעני ואשמרה עדותיך. ונשף ר"ל לילה ואמ' (קמו) קדמתי בנשף לקום מסמתי קודם לשאר בני אדם להתפלל לפניך ויחלתי לדברך שתענני כאמרתך בתורה מי כה' אלהי' בכל קראנו אליו (דברים דו) וכן קודם שאתפלל לפניך (קמה) קדמו עיני אשטורות לשיח באמרתך<sup>4</sup>) ר"ל בתורתך ולהתבונן בנפלאותיך ואשטורות חם עתות היקיצה והם שלש בלילה ואמ' שהוא נעור בסוף האשטורת הראשונה שהוא שלישי הלילה ומתחיל להתעסק בתורה. (קמ) וקול'י שמעה כחסדך ר"ל כמו שהטית חסדך עלי כמה פעמים וכן ענין כמשפטיך חייני כלום' כמו שהתנהגת עמי בדרך משפט כל הימים. (ק) וקרבו רדפי [ומה] פי' קרבו לזמה ולנבלה כי פי' זמה כלל תועבות ונבלות כתרנו' עצת חטאין<sup>5</sup>) ולכן אמ' מתורתך רחקו שהוא הפכה. (קל) קרוב אתה ה' ר"ל לכל אשר יקראוך וכל מצותיך אמת אין להרהר אחריהם בשום פקפוק. ואמ' (קנ) קדם<sup>6</sup>) ר"ל מאז ירעתי והכרתי מעדותיך כי

(1) בכי כי פי' רבים ועיין פי' ראבי"ע ורד"ק. (2) ציל אדרונישט והוא בליט ordonist (אתה גזרת). (3) וקראתי חסר בכי. (4) בכי בדברך. (5) בנניג ונז והוא מרד באל. (6) בכי קודם.

לעולם יסדרתם כי ראיתי שהם בנויים על שרשים אמתיים ונמצא בהם שלימות כלל שום חסרון וצרוף אמתי כלל שום סיג אין מחוקה להשתנות ולהתחלף<sup>(1)</sup>.  
 אות הריש (קט) ראה עניי וחלצני ר"ל הצילני מצרי כי תורתך לא שכחתי. (קנל ריבב ריבי [להנקם]<sup>(2)</sup>) מאויבי וגאלני מהם. לאמרתך חייני ר"ל העמידני בחיים כדי לשמור אמרתך שאיני מבקש החיים לתענוג רק לשמור חקיך. ואמ' (קנה) רחוק מרשעים ישועה ר"ל דבר הישועה רחוק מהם כשהם בצרה גדולה רחוק הוא שיושעו ממנה כי חקיך לא דרשו אבל אני שאדרוש חקיך (165a) ומתפלל לפניך מרוב צרותי ראוי שתעניני כי (קט) רחמיך רבים וכמ' שפטיך חייני והצילני מאויבי כי (קט) רבים עלי רודפי וצרי ועם כל זה מעדותיך לא נטיתי ולא עוד אלא שהוספתי לתתקוטט בהם (קנח) על אשר לא שמרו אמרתך וקרא בוגדים אותם שמכני עמנו אשר היו מתנכלים עליו ומפירים ברית האל ותורתו. ויש לפרש ראיתי בוגדים בהצלחה וקצתי בחיי ואתקוטטה מלשון נקטה נפשי בחיי (איוב יא) שהוא נפעל ונפשנו קצה (במדבר כא ה)<sup>(3)</sup>. (קס) ראש דברך אמת רוסו על אמונת השגחה וגמול ועונש<sup>(4)</sup>.

אות השנין (קסא) שרים רדפוני חנם רמו על שאול והנמשכים אחריו ועם כל זה הייתי מתפחד רק מדברך אם לא אוכל לקיימה לרוב המרדתם כי (קסב) שש אנכי על אמרתך כשאני יכול לקיימה כמוצא שלל רב עד שפניתי מכל עסקי והתעסקתי בה והוא ענין (קסג) שקר שנאתי ואת עבה ר"ל התעסקות בהמוניות שנאתי ומאמתי ותורתך בלבד אהבתי. (קסד) ושבוע ביום ר"ל הרבה פעמים הללתיך ואין מנין השבע בדיוק (וכן פ' רד"ק) אבל שהוא מורגל בלשון שבוע על הטמאתכם (ויק' כו יח) כי שבוע יפול צדיק וקם (משלי כד טז) שבוע חועכות בלבו (שם כו כה) והורגל הענין בלשון לענין שבועה כוכבי לכת ושבועה ימי השבוע<sup>(5)</sup>. ורבותי דרשוהו על שבוע ברכות של קיש שחרית וערבית לפניה ולאחריה (ירוש' ברכות ג ע"ג) אלא שאין כוונתנו אלא כביאור פשטי הכתוב. ואמ' שאני אהללך על משפטי צדקך ר"ל הנראה ממשפטי ישראל בגמול ועונש כי בזה אני בטוח שיהיה

(1) נ"ב קדם ידעתי, מקדם ידעתי כי יסדת עדותיך לעולם שאינם משתנים ולא נעדרים והיו עדותיך נאמנו מאד ומלת (יסדתי) [יסדתם] כי הם כיסוד כי מהם התחלות החכמות או (דמן) [דומין] אל הדברים המפורסמים שלא ישתנו בגניבה ורציחתה. (2) מלת להנקם נמחקה בכ"י. (3) נ"ב ונ"ל בוגדים הכופרים בשם ועל כן אמ' כי אמונתך לא שמרו (בפס' אמרתך לא שמרו). (4) נ"ב ראש דברך אמת פ' ר"א תחלת דבור שצויתני הוא אמת (עכ"ל) וזה בחוקות כי גם השאר אמת ונ"ל כי ראש אינו סמוך לדברך אלא עניינו דברך ראש ואמת והעצם שהוא קודם לכל דבר כאמרו מעולם נסכתי מראש (משלי ח כג). (5) נ"ב ואז"ל שבע ביום כלי חניגון שיש בו שבועה נימין וא"כ יחסר ב"ה.

שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול ועכוב בהצלחתם האמתית ואיפשר ששלום הזה רומז על שלימות אמת<sup>1</sup>). ואמ' (קסו) שברתי כלום' על כן בדעתי זה שברתי וקויתי בישועתך ומצותיך עשיתי ר"ל קיימתי וכן (קסו) שמרה נפשי עדותיך והם חפנות המקובלות ואחבם מאד וכן (קסח) שמרתי פקודיך ר"ל חפנות העיוניות וחזר וכלל העדות עם הפקודים לכללם יחד לומר' שהוא נמשך באמונת הכל מצוות ופקודים ועדות וזהו כל דרכי נגדך כלום' שאין בלבי ומחשכתי פונים רק בך (165b) כדרך בכל דרכיך דעהו (משלי גו) והוא שאחז"ל וכל מעשיך יהיו לשם שמים (אבות ב יב). אות התיז (קסט) תקרוב רנתי<sup>2</sup>) ר"ל צעקתי לפניך ה' שתקבלנה. כדברך חבינני ר"ל הכן להכין עד שאשיג כמה שהייתה דברך וכוונתך כבריאת האדם להשיג וכן בא (קט) כאמרתך חצילנו פי' שתצילני מכל מכשול ומכל דבר מונע או מעכב שלימות המגיע עד שאשיג כאמרתך ר"ל ככוונתך ורצונך. (קעט) ותבענה שפתי תהלה פי' דבור כמו יום ליום יביע אומר (מו יט) ויקרא כן התמדת הדבור כדרך מקור חמים הנובע בלא הפסק וכי במקום כאשר כלום' כאשר תלמדני חקיך תבענה שפתי חסיד תהלתך. וכפל הענין (קעט) תען לשוני אמרתך כי העניה ג"כ לשון דבור וענית ואמרת (דברים כו ה) ובעל המסרה פי' לשון שכח<sup>3</sup>) כלום' תשבח לשוני אמרתך כי כל מצותיך צדק וראוי לשבחם וחביא עוד במסרה לזה הענין אל תען כסיל כאלתו (משלי כו ד)<sup>4</sup>). (קעג) תהי ירך לעזרני ולהכין טבעי כבחנה כי פקודיך בחרתי אלא שאני צריך עזר אלהי לירידת עניניהם. (קעד) ותאבתי לישועתך ר"ל שתושיע את נפשי וליזה תורתך שעשועי: (קעה) ותחי נפשי רומז על חיי הגוף כלום' אני מתפלל על חיי גופי לא לתענוג רק שאהללך, ומשפטיך ר"ל מצותיך הנותנות סדר טוב והנהגה מקולה יעזרוני בכך כי שלימות המדות סבה לשלמות השכל. או אמ' תחי נפשי על חיי הנפש. ואמ' על חיי זה העולם (קעו) תעיתי כשה אובד שאינו יודע לשוב אל מקום רבצו כן אני בזה העולם לרוב טרדותי בו ולכן בקש עבדך כרועה הנאמן וחשב נפשי אליך כי מצותיך לא שכחתי וכן ראוי שלא תשכחני.

1) שלום רב יש בכאן שאלה כי הוא צועק חספ ואמ' זדים הליצוני עד מאד, צר ומצוק מצאוני, רבים רודפי וצרי, על כן גיל כי זה השלום האמתי כי אין בו מריבות והוא החורה ואין לנו מכשול כאמונותיהם וכדעותיהם כי כל דרכיה שלום ואין כן שאר האמונות והדעות כי המכשולות בהם רבים. 2) ניב דרך משל בעבור מרחק השמים מעל הארץ. 3) עיין מסורה להושע ב וענתה בי לי שירה. 4) ניב כמו ענו לה' בתודה ואמרו במסרה לשון שבח ותען להם מרים, תען לשוני, אל תען כסיל כאלתו כי כצור אבן במרגמת כן הוא המשבח את הכסיל (משלי כו ד וח).